

Edward Różycki

Do dziejów kultury umysłowej
Lwowa XVIII wieku (okres staropolski).
Księgozbiory mieszczan i ich użytkownicy

O osiemnastowiecznych księgozbiorach lwowskich mieszczan „nacji polskiej”, obejmującej wszystkich wyznawców chrześcijaństwa zachodniego, zwłaszcza obrządku łacińskiego¹ – zagadnienia tak ważnego dla poznania ich umysłowości oraz kultury – wiadomo niewiele. Inaczej przedstawia się stan badań nad tym zagadnieniem, jeżeli chodzi o wieki XVI i XVII, co do których w ogólnych zarysach kwestia ta została rozpoznana, dzięki czemu więcej wiemy o zainteresowaniach słowem drukowanym (i pisanym) czytelników tamtych czasów. Jest to o tyle ważna uwaga, że w XVIII wieku, oprócz istniejących bibliotek rodowych, tworzyły się też domowe, zawierające m.in. druki zbierane przez przedstawicieli poprzednich pokoleń. Zbiory te powstawały nie tylko dzięki nowym nabytkom, ale też w oparciu o handel książkami używanymi, należącymi wcześniej głównie do miejscowych rodzin.

Temat kultury słowa drukowanego w stolicy województwa ruskiego okresu dawnej Polski poruszali Anna Jędrzejowska², Józef Skoczek³, Józef

¹ O literaturze dotyczącej dziejów bibliotek (księgozbiorów domowych i instytucjonalnych), która ukazała się w Polsce w okresie powojennym (do 2015 roku) pisał Jacek Puchalski w *Przeglądzie badań nad historią bibliotek i bibliotekarstwa w Polsce z lat 1945–2015* („Roczniki Biblioteczne” 2016, R. 60).

² Zob. A. Jędrzejowska, *Książka polska we Lwowie w XVI w.*, Lwów–Warszawa 1928.

³ J. Skoczek, *Lwowskie inwentarze biblioteczne w epoce Renesansu*, Lwów 1939.

Fritz (głównie w zakresie piśmiennictwa medycznego)⁴, Łukasz Kurdybacha⁵, Urszula Paszkiewicz⁶, Halina Rusińska-Giertych⁷, ale też inni⁸, w tym autor niniejszego tekstu⁹. Czasem były to jedynie wzmianki świadczące o wielkości i strukturze bibliotek domowych, bez ich szczegółowej analizy, niekiedy zaś obszerniejsze rozprawy na temat zainteresowań czytelniczych mieszkańców, toteż ogólny obraz wydaje się klarowny. Najważniejszą rozprawą o rodzinach mieszczan lwowskich wcześniejszego okresu pozostaje kapitalne opracowanie Władysława Łozińskiego¹⁰.

Opublikowane przez Skoczka tuż przed drugą wojną światową inwentarze księgozbiorów od XVI do połowy XVII wieku nie doczekały się wnikliwej recenzji, która wykazałaby przeszkody piętrzące się przed wydawcą oraz trudności, z jakimi mierzyli się autor i jego współpracownik kopiujący zawartość spisanych inwentarzy¹¹. W razie powtórnego ich wydania pozwoliłoby to uniknąć przykrych pomyłek, przy uwzględnieniu pełnej

⁴ J. Fritz, *Księgi lekarskie w lwowskich zbiorach XVI–XVII wieku*, Lwów 1928.

⁵ Ł. Kurdybacha, *Księgarnia Ignacego Antoniego Hebanowskiego we Lwowie. 1704–1715*, w: tegoż, *Pisma wybrane*, t. 3, wyb. J. Miąso, Warszawa 1976.

⁶ Zob. U. Paszkiewicz, *Cathalogus cathalogorum. Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej od XVI wieku do 1939 roku. Spis scalony, poprawiony i uzupełniony*, t. 1–2, Warszawa 2015.

⁷ Zob. H. Rusińska-Giertych, *Kultura książki polskiej we Lwowie w okresie oświecenia*, Wrocław 2018. Badaczka poświęciła wiele wysiłku, by nakreślić kulturowe tło Lwowa XVIII wieku, jednak mało podstawowych i szczegółowych wcześniejszych badań dało wyniki raczej mało zadowalające.

⁸ Tytuły m.in. fachowych książek, obok innych należących do lwowskiego snycerza Jerzego Józefa Markwarta, opublikował Orest Łylo (O. Лильо, *Заповіт та посмертний опис майна Гертруди Барбари Оброцької*, t. 3, redakcją M. Мудрого, Львів 1999, s. 183, 188–190). Obrocka była żoną Markwarta.

⁹ Zob. E. Różycki, *Alembekowie i ich księgozbiory. Z dziejów kultury umysłowej mieszczactwa lwowskiego okresu renesansu i baroku*, Katowice 2001; tenże, *Inwentarz książek lwowianina Ludwika Waleriana Alembeka z 1704 roku*, „Roczniki Biblioteczne” 1996, R. 40, z. 1–2; tenże, *Książka polska i księgozbiory we Lwowie w epoce renesansu i baroku*, Wrocław 1994; tenże, *Zainteresowanie Orientem we Lwowie i na Rusi Czerwonej w świetle inwentarzy bibliotecznych z XVI–XVIII w.*, w: *Ślady lektury*, red. J. Lyszczyna, Katowice 2012.

¹⁰ W. Łoziński, *Patrycjat i mieszczaństwo lwowskie w XVI i XVII wieku*, Lwów 1902.

¹¹ Przykłady przykrych pomyłek, dotyczących chociażby tylko inwentarza Jana Alnpeka (Alembeka) z 1636 r., zob. J. Skoczek, *Lwowskie inwentarze...*, [inwentarz] xxxi, nr 58: zamiast „Histo(ria) Regni corigo fl. 4” ma być: „Histo(ria) Regni Congo fl. 4”; nr 68: zamiast „Kongini” ma być „Longini”; nr 72: zamiast „Rurbach” ma być „Peuerbach”). Takich potknięć i pomyłek jest więcej. Nieprawidłowo zostały podane ceny książek, ponieważ mylnie odczytano ułamki cyfr, np. zamiast „fl. 1/10” ma być: „Disput(atio) contra Caluin(um) fl.-/10”, czyli druk kosztował 10 groszy.

bibliografii i nowych technicznych możliwości wyszukiwania, przetwarzania i opracowania, jakie daje informacja naukowa.

Ogłoszenie drukiem znanych spisów książek z XVIII wieku, nawet bez komentarzy, dałoby pogląd na układ i zawartość księgozbiorów oraz ich miejsce w kulturze intelektualnej miasta. Następnym etapem badań byłaby identyfikacja bibliograficzna zapisów inwentarzowych, w dużej mierze uzależniona od postępów prac bibliograficznych nad piśmiennictwem polskim i zagranicznym. Jeżeli chodzi o polonica, Estreicherowska bibliografia – jak wiadomo – nie notuje wszystkich tytułów druków wydanych w Polsce, co jest zrozumiałe, jeżeli wziąć pod uwagę, w jakich czasach i warunkach była przygotowywana. Rejestrujące stare druki bibliografie zachodnie też nie są do końca opracowane. Obecnie w związku z rozwojem informacji naukowej mamy o wiele większe możliwości dotarcia do druków, tytułów, ich identyfikacji przy równoczesnym korzystaniu z materiałów archiwalnych. Na danym etapie badań pozostaje publikować inwentarze biblioteczne *in crudo*, bez pracochłonnych komentarzy (identyfikacji pozycji bibliograficznych), co już niejednokrotnie postulowano. Tylko na podstawie archiwaliów lwowskich można sądzić, że nie brakuje tytułów i edycji druków nieznanymi bibliografom.

We Lwowie czeka na opublikowanie niemało znanych ze źródeł archiwalnych spisów książek XVI–XVIII wieku¹². Nie wszystkie, nawet z okresu, którym interesował się badacz, zostały przez Skoczka ogłoszone drukiem. Chodzi nie tylko o znacznych rozmiarów biblioteki domowe, ale też o te mniej okazałe, ale dużo mówiące o przedstawicielach tzw. niskiej kultury¹³, oprócz modlitewników posiadających czasem niewiele innych druków. Inwentarze drugiej połowy wieku XVII oraz XVIII, poza pojedynczymi wyjątkami, w ogóle nie zostały opublikowane.

Bez znajomości tytułów druków w poprzednich stuleciach, zarejestrowanych w spisach ruchomego majątku mieszczan (sporządzonych z reguły po śmierci właściciela), jak i zawartości księgarskich magazynów

¹² O nich nadmienia się w literaturze przedmiotu. Zob. U. Paszkiewicz, *Catalogus...*, t. 1, s. 1590 i n. („Katalogi prywatne”); E. Różycki, *O dziele Urszuli Paszkiewicz...*, s. 367.

¹³ Są to m.in. wzmianki o księgach bibliecznych i ich spisy, np. Urbana aptekarza z 1553 r. (*Archiwum Akt Dawnych Miasta Lwowa*, A. Oddział staropolski, oprac. K. Badecki, t. 3–4, Lwów 1935–1936, nr 245, s. 14; Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie, dalej: СРАНУЛ, фонд [zespół] 52, opis 2, spr. [j. a.] 245, s. 14); Michała Hanela z 1560 r., (tamże, nr 345, s. 69). Numery dzisiejszych jednostek archiwalnych odpowiadają tym, które figurują w opracowaniu K. Badeckiego. Dalej powołuję się jedynie na tę pracę (*Archiwum Akt Dawnych...*), w której zastosowana została jednolita numeracja jednostek archiwalnych dla obydwu tomów.

w bibliopoliach, typografiach i kramach, nie będziemy mogli przedstawić rzetelnego i pełnego obrazu produkcji, rozpowszechniania i konsumpcji książek. Należałoby też mieć na uwadze miejscowy handel książką używaną, którym najczęściej trudnili się introligatorzy-bibliopole.

Jeżeli chodzi o kulturę umysłową mieszczan lwowskich XVIII wieku zbyt mało powstało choćby częściowych opracowań i drobnych przyczynków, by wyrobić sobie ogólne nawet spojrzenie na to zagadnienie¹⁴. Obszar kulturowy społeczności polskiej, ściślej: nacji polskiej, Lwowa czeka więc na swoich badaczy.

Wielkim zaniedbaniem naukowców jest brak rzetelnych, opartych na archiwaliach badań nad ogólną historią Lwowa, szczególnie okresu staropolskiego. Wybuch drugiej wojny światowej przerwał polskie badania dziejów tego miasta, które w późniejszym okresie ograniczały się do sporadycznie powstających opracowań, głównie historyków sztuki. Nie zastąpi tego braku kilkanaście opublikowanych przez wydawnictwa Krakowa i Lwowa tomów poświęconych dziejom miasta, przedstawionym zarówno w zarysie ogólnym, jak i w perspektywie ukierunkowanej na wybrane aspekty jego historii¹⁵.

Jeżeli chodzi o stan polskich badań nad przeszłością Lwowa, największą wartość nadal zachowuje praca Łucji Charewiczowej¹⁶. Powojenne dociekania, czy to badaczy polskich, czy zagranicznych¹⁷, nie podejmują tematyki, która jest przedmiotem naszych zainteresowań. Spośród badaczy ukraińskich zajmujących się dziejami Lwowa warto zwrócić uwagę na Myrona Kaprala, który w bibliografii załącznikowej do swoich badań źródłowych

¹⁴ Zob. S. Bednarski, *Dzieje kulturalne jezuickiego kolegium we Lwowie w XVIII wieku* „Pamiętnik Literacki” 1936, z. 1; Ł. Charewiczowa, *Lwów na przełomie XVII i XVIII wieku*, w: *Studia z historii społecznej i gospodarczej poświęcone prof. dr. Franciszkowi Bujakowi*, Lwów 1931.

¹⁵ Ukazują się pt. *Lwów. Miasto – Społeczeństwo – Kultura. Studia z dziejów Lwowa* (w języku ukraińskim jako *Львів. місто – суспільство – культура*). Publikowane od 1995 roku w Krakowie i Lwowie tomy, zawierające artykuły badaczy polskich i ukraińskich, to jedynie materiał wyjściowy do dalszych dociekań nad dziejami miasta. Początek temu wydawnictwu dały konferencje naukowe odbywające się od 1992 roku pod egidą pracowników Akademii Pedagogicznej (wcześniej: Wyższa Szkoła Pedagogiczna) im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie i Lwowskiego Uniwersytetu im. Iwana Franki.

¹⁶ Ł. Charewiczowa, *Historiografia i miłośnictwo Lwowa*, Lwów 1938.

¹⁷ Przykładem opracowanie ukraińskiej archiwistki Natalii Cariowej (*Przegląd ukraińskiej literatury do historii Lwowa w ostatnim 50-leciu*, w: *Kraków – Lwów. Książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku*, t. 5, red. J. Jarowiecki, Kraków 2001), która nawet w małym stopniu nie porusza zagadnień tu rozpatrywanych.

podaje niekiedy drobne przyczynkarskie opracowania¹⁸, przeważnie dotyczące dziejów nacji ruskiej.

Bez znajomości historii osiemnastowiecznego Lwowa, a zwłaszcza jego kultury, nie poznamy fenomenu późniejszego kulturalnego odrodzenia miasta w czasach autonomii galicyjskiej oraz w latach 1918–1939. Może uda się odpowiedzieć w przyszłości na pytanie, jak to się stało, że właściwie po niemal stuletnim panowaniu kultury niemieckiej w wersji austriackiej dość szybko nastąpiło odrodzenie polskości miasta nad Pełtwią. To, że Galicja stała się swego rodzaju polskim Piemontem, zawdzięczamy przede wszystkim kulturze umysłowej społeczeństwa oraz tradycji, która była podtrzymywana przez kilka stuleci.

Niewątpliwie w tych zmianach, obok coraz większego w skali kraju rozwoju kultury i nauki, odegrały we Lwowie dużą rolę wyraźnie pozytywne procesy związane ze słowem drukowanym w języku polskim. Korzenie ich tkwiły, jak się wydaje, w XVIII wieku. W kolejnych stuleciach zachowana została ciągłość tych procesów, a czynnikiem spajającym nację polską na tym obszarze była książka, jeden z najważniejszych wówczas środków przekazu. Ciekawą i jeszcze nieopracowaną problematyką pozostaje kwestia wzajemnych oddziaływań różnych wpływów kulturowych w stolicy województwa ruskiego.

Domowe zbiory książek w świetle inwentarzy ruchomości i notek marginalnych (proweniencji)

Mieszczkańskie księgozbiory, które powstawały na przestrzeni wieków, służyły niejednemu pokoleniu. Było wiele powodów tej sytuacji: brak nowych edycji na kurczącym się rynku księgarskim, aktualność treści niektórych dziedzin wiedzy, zwłaszcza w obszarze humanistyki, konserwatyzm lokalnej społeczności, dość wysoka cena nowych druków, wreszcie – choć nieraz się o tym zapomina – trwałość solidnie oprawionych druków, które przetrwały stulecia, co niewątpliwie stanowiło zasługę introligatorów, a wynikało ze sposobu oprawiania książek oraz troski właścicieli zbiorów. Wszystko to powodowało, że o książki dbano i przez dłuższy czas przechowywano je w bibliotekach rodowych. Mogły one być natomiast przedmiotem handlu

¹⁸ M.in. Мирон Капраль, *Національні громади Львова XVI–XVIII ст. (соціально-правові взаємини)*, Львів 2003; tenże, *Urzednicy miasta Lwowa w XIII–XVIII w., „Spisy urzedników miejskich z obszaru dawnej Rzeczypospolitej, Śląska i Pomorza Zachodniego”*, t. 7: *Ziemie ruskie*, z. 1: *Lwów*), Toruń 2008.

na rynku wtórnym. Świadczą o tym zapisy proveniencyjne, nawet niewielkich – jak się wydaje – księgozbiorów, pozostawione przez użytkowników na kartach druków.

Zbieractwo książek i korzystanie z nich, czytelnictwo, przyswajanie ich treści oraz skutki tego to jedne z najważniejszych składników kultury umysłowej. Czy chodzi o kulturę wysokiego, czy niskiego lotu, świadectwo o niej wystawiają m.in. księgozbiory oraz znajdujące się w nich tytuły druków, rzadziej w językach obcych nowożytnych, częściej zaś w języku łacińskim i polskim.

Język Rzymian, z pewnymi zmianami w epoce nowożytnej, to przede wszystkim język Kościoła oraz nauki¹⁹. Dotyczy to zwłaszcza czasów dawniejszych, kiedy łacińskie słowo pisane i drukowane było najważniejszym nośnikiem informacji, a jego znawcy należeli do elity miasta i jako wykształceni na Zachodzie, znający tamtejsze stosunki ludzie starali się dobrze przysłużyć swemu miastu.

Nie tylko osoby urodzone we Lwowie, ale również te przybywające z Europy Zachodniej przyczyniły się do podniesienia kultury czytelniczej społeczności miejskiej. Sprzyjała temu sprawnie przebiegająca integracja z miejscowym środowiskiem – już od czasów średniowiecza przedstawiciele różnych narodowości stosunkowo szybko się polonizowali. Nierzadko sprzyjały temu procesowi małżeństwa z przedstawicielkami polskiej społeczności, jak również specyficzna atmosfera niegdyś dość bogatego miasta, od kilku wieków multikulturowa, a pod względem wyznaniowym katolicka. W zasobach pokolenia, którego przedstawiciele przybyli jako pierwsi, znajdziemy podręczniki do nauki polskiego oraz słowniki dwu- i kilkujęzyczne, jak chociażby Cnapiusa (Knapskiego).

Warto zwrócić uwagę przede wszystkim na grupy najbardziej wyedukowanych mieszczan: lekarzy²⁰ i prawników, w szczególności na „Lwowczyków” – młodych, którzy nierzadko z pokolenia na pokolenie po studiach na Zachodzie uprawiali zawód lekarza lub prawnika oraz pełnili funkcje wysokich urzędników miejskich. Do nich dołączyli przybysze, przywożąc ze sobą książki fachowe, wydane w ich ojczyźnie. Przy tym przybysze ci jeszcze przez pewien czas utrzymywali co najmniej duchowe kontakty z krajem ojczystym i kulturą przodków, m.in. poprzez książki (modlitewniki, opracowania historyczne). W ich zbiorach figurują tomy w językach

¹⁹ Zob. *Łacina jako język elit*, red. J. Axer, Warszawa 2004.

²⁰ O niektórych lekarzach lwowskich (jak Mikołaj Michał Gordon, Marcin Andrzej Kupiński, Józef Leopold Majeranowski) wzmiankuje w swoim *Słowniku lekarzów polskich* Stanisław Kościński (Warszawa 1883, s. 168, 277, 321).

nowożytnych właściwych krajom, z których przybyli lub w których oni lub ich przodkowie studiowali. Podobnie jak w okresie wcześniejszym, w czasach renesansu – najwyższego gospodarczego i kulturalnego rozwoju miasta, o czym pisał Mieczysław Gębarowicz – kultura nacji polskiej okazała się silniejsza i zdominowała wspólny obszar kulturowy przedstawicieli innych narodowości. Następową okcydentalizacja kultury wszystkich nacji. Niemalą rolę odegrało w tym, oprócz religii katolickiej w obrządku rzymskim, słowo drukowane w ręku przedstawicieli elit miasta – głównie książka, przede wszystkim w języku łacińskim: fachowa, medyczna, prawnicza, oraz druki poświęcone religii, historii, filologii i innym dziedzinom wiedzy. W dziele integracji nie można pominąć czynnika polskiego, wpływającego na proces za pośrednictwem piśmiennictwa popularnego, modlitewników i innych druków z zakresu szeroko pojmowanej kultury religijnej.

Już wcześniej pisarz Bartłomiej Paprocki (ok. 1540 – 1611) nie bez racji portretował Lwów jako miasto ludzi uczonych. O prawdziwości tego obrazu zaświadczać m.in. ówczesne domowe biblioteki. Wydaje się, że i w XVIII wieku starano się utrzymać znane z poprzednich wieków chlubne tradycje oświaty i troski o wykształcenie następnych pokoleń, chociaż w świetle wojen, epidemii czy upadku gospodarczego państwa okazywało się to coraz trudniejsze. Po odbyciu nauki na poziomie niższym w miejscowych placówkach oświatowych (po części też kształcenia domowego) dzieci, zwłaszcza przedstawiceli lwowskich elit, kontynuowały edukację w krajowych akademiach (Kraków, Zamość) i za granicą (Włochy, Francja, kraje niemieckie). Dobra znajomość łaciny i języków nowożytnych pomagała lwowskiej młodzieży swobodnie poruszać się w życiu, zwłaszcza w świecie nauki.

W XVIII wieku na zachodnich uczelniach studiowało mniej – jak się wydaje – młodzieży z Polski, a wynikało to z nie najlepszej kondycji finansowej mieszczan, decydującej o możliwościach utrzymania studenta za granicą, a po części chyba z malejącego zainteresowania studiami.

Truizmem byłoby twierdzenie, że zasadniczą rolę w nauczaniu dzieci i młodzieży odgrywała książka, zwłaszcza podręczniki nauki na początkowych etapach, które nabywano głównie na rynku lokalnym. Różnorodność tego rodzaju pomocy naukowych (inne powstawały dla dziewcząt, a inne dla chłopców²¹) wskazuje na specyfikę edukacji dzieci w XVIII wieku.

²¹ Zob. E. Różycki, *Bibliopole, kupcy, kramarze w świecie książki. Do dziejów handlu książką we Lwowie w XVIII wieku*, „Roczniki Biblioteczne” [w druku], dok. 5, nr 43, 44 (ze spisu książek intrologatora-bibliopoli Wojciecha Karasińskiego z 1770 roku, w którym figurują „Aleментарze [!] męskie” i „Aleментарze [!] panieńskie”). Elementarze te najwidoczniej były drukowane we Lwowie.

Zainteresowaniem niższych warstw społeczeństwa cieszyła się tania literatura popularna, prawdopodobnie ze względu na niską cenę, podobnie jak panegiryki, rzadko wykazywana w inwentarzach majątkowych.

Nie sposób nie dostrzec roli – prócz udziału obok większych księgarń – kramów kupieckich przeznaczonych głównie dla przeciętnego, nieznającego łaciny mieszkańca²². W nich także odnajdujemy przeznaczone na sprzedaż, również poza Lwowem, ciekawe tytuły tzw. literatury mieszczańskiej, z reguły rzadko figurujące w wykazach masy spadkowej. Za ilustrację zagadnienia, na które warto zwrócić uwagę historyków literatury, może posłużyć zawartość części kramu mieszczanki Anny Karasińskiej z lat siedemdziesiątych XVIII wieku.

Istotny udział w rozpowszechnianiu słowa polskiego miało piśmiennictwo religijne, prawie zawsze znajdujące swoją reprezentację w inwentarzach ruchomości mieszkańców. W miarę postępu alfabetyzacji coraz szersze kręgi społeczeństwa wchodziły w kontakt ze słowem drukowanym. Członkowie mniej zamożnej społeczności i – jak się wydaje – mniej ambitnej w ograniczonym stopniu uczestniczyli w kulturze czytelnicy, nabywając modlitewniki oraz tanią popularną literaturę mieszczańską, która pozwalała im jednak nie tracić kontaktu ze słowem czytany. Dotyczy to wszystkich trzech nacji staropolskiego Lwowa: polskiej, ruskiej i ormiańskiej, aczkolwiek w różnym stopniu.

Największe księgozbiory, tak jak w poprzednich stuleciach, posiadali z reguły lekarze i prawnicy, te bowiem potrzebne im były do uprawiania ich zawodu. Ponieważ równocześnie pełnili wysokie funkcje w strukturach władz miasta, winni byli korzystać z literatury fachowej zarówno obiegu krajowego, jak i zagranicznego. W ich środowisku zajmowano się niekiedy kupiectwem, robili to zwłaszcza najbogatsi mieszczanie, nierzadko z tytułami doktorskimi. O takich mieszkańcach miasta, wykształconych w kraju i za jego granicami, nie mamy szczegółowych informacji, podobnie o ich zbiorach, z których pozostały pojedyncze egzemplarze, ale jesteśmy pewni, że towarzyszyły im, oprócz książek fachowych, druki z innych dziedzin wiedzy.

Źródła nabywania książek

Nowe piśmiennictwo fachowe, choć nie tylko, ukazujące się na Zachodzie nabywano głównie w czasie studiów i podróży, starsze zaś na rynku wtórnym.

²² Tamże.

Warto przypomnieć o pewnej chlubnej tradycji. Nie sięgając do XVI wieku, należy przynajmniej w skrótowym ujęciu zwrócić uwagę na zagraniczne studia młodzieży. Młodzi Lwowianie z miasta, które wcześniej nazywano *urbs catholicissima* (najbardziej katolickim miastem), pobierali naukę głównie na katolickich uniwersytetach Europy, przede wszystkim włoskich (Padwa, Rzym), aczkolwiek zdarzało się im studiować również na uczelniach, które opowiedziały się za reformacją. W okresie rządów saskich choćby do Albumu Uniwersytetu Lipskiego, znanego z przyjęcia też Lutra, wpisało się trzech studentów ze stolicy województwa ruskiego²³. Poza tym podejmowano naukę m.in. w Paryżu czy Montpellier. Prawdziwą mekką dla uczącej się polskiej młodzieży, w tym lwowskiej, pozostała jednak wspomniana Padwa. Wielu spośród nich na przestrzeni XVII i XVIII wieku pełniło funkcję bibliotekarza Biblioteki Nacji Polskiej (*Bibliotheca Nationis Polonae*) na tamtejszym uniwersytecie. Nie ulega wątpliwości, że zalety umysłowe lwowskiej młodzieży, która przybywała na studia do tego miasta, przyczyniły się do powierzenia im tych obowiązków. Przepuszczalnie decydowała o tym dobra znajomość języka nauki – łaciny. Przywiązanie do książek oraz pewne zwyczaje sprawiły, że młodzi, również studenci ze Lwowa, chętnie przekazywali dary książkowe na rzecz biblioteki uniwersyteckiej.

Kontakty za zbiorami i dziełami profesorów uczelni w Padwie oraz z kulturą książki w szerokim znaczeniu niewątpliwie sprzyjały głębszemu zainteresowaniu książką przybyłych z Rzeczypospolitej studentów, którzy mieli możliwość zapoznania się z nowinkami w zakresie zgłębianych dyscyplin, ale też ogólnego rozwoju nauk oraz zainteresowaniami i czytelnictwem młodzieży na Zachodzie.

Na lwowskim rynku księgarskim zapewne z trudem można było nabyć fachowe, zwłaszcza nowsze wydawnictwa z niektórych dziedzin wiedzy, i to nie tylko ze względu na wojny i epidemie. Handel książką ograniczał się w mieście do rynku wewnątrz krajowego, z tradycyjnymi już kilkuwiekowymi kontaktami w pierwszym rzędzie z Krakowem i, choć w mniejszym stopniu, z Poznaniem. Pośrednikiem w dystrybucji druków pozostawał, jak w poprzednich wiekach, Jarosław. W tym handlu od początku XVIII wieku Warszawa zaczynała – jak się wydaje – odgrywać coraz większą rolę. Ze stolicy przybywali, nieliczni wprawdzie, ale wyedukowani na Zachodzie, przede wszystkim na uczelniach niemieckiego i francuskiego obszaru językowego, przyszli mieszkańcy Lwowa. Osiedlający się w mieście

²³ M. Pawlak, *Studia młodzieży z Rzeczypospolitej w Lipsku w dobie unii polsko-saskiej*, w: *Kultura literacka połowy XVIII wieku w Polsce. Studia i szkice*, red. T. Kostkiewiczowa, Wrocław 1992, s. 203.

nad Pełtwią cudzoziemcy przywozili wydane na Zachodzie druki. Były to głównie fachowe, specjalistyczne wydawnictwa, potrzebne do uprawiania zawodu. Prócz tych druków posiadali tomy łacińskojęzyczne, a w niewielkich ilościach piśmiennictwo w języku francuskim i niemieckim z różnych dziedzin wiedzy.

Kościół uzupełniał zbiory swoimi własnymi kanałami, korzystając z wypracowanych wieloletnich powiązań, przede wszystkim z Włochami.

Książki nabywano przede wszystkim na miejscu u księgarzy uprzywiłejowanych, bibliopoli-introligatorów trudniących się kramarstwem, na jarmarkach, na tandecie, okazynie poza stolicą województwa ruskiego. Ze względu na brak wznowień dzieł o trwałej wartości nie wahano się nabywać starszych pozycji, pochodzących nawet z kradzieży lub rabunku²⁴. Książki były drogie, zwłaszcza fachowe, chroniono je zatem, przechowywano w szafach, w pulpicie (czasem zabezpieczonych nawet dwoma zamkami). Tak było np. w przypadku cennych ksiąg i obrazków (miedziorytów) należących do lwowskiego snycerza Jerzego Józefa Markwarta (zm. 1748)²⁵. Jego zbiór druków liczył ponad 20 pozycji²⁶.

Od kilku wieków głównie w Padwie kształcili się członkowie lwowskich rodzin Alembeków, Boymów, Czechuckich, Grozwajerów, Korzeniowskich, Kupińskich, Lochmanów, Mądrowiczów (Potrykowskich),

²⁴ Na karcie druku *Akademia pobożności* (Kraków 1628) Mikołaja z Mościsk znajdującego się dziś w dość bogatej w starodruki Bibliotece Centralnego Państwowego Archiwum Historycznego Ukrainy we Lwowie (dalej: СРАНУЛ nr 128) widnieje nota o kupnie książki, za wiedzą przełożonych, w Żółkwi u mieszkańca Państwa Moskiewskiego przez zakonnika z konwentu oo. dominikanów z Mościsk, Tomasza Knapika („Hic liber emptus a me Fre Thoma Knapik Mosticensi apud Moschovitam Zołkieviae anno 1706 cum scitu superiorum florenis atuor”). Warte uwagi są również inne zapisy widoczne na kartach tej książki: „Ex cathalogo librorum Joannis Mazarakii”. Są notatki tegoż Knapika na dwóch kartach, m.in.: „W. O. Daniel z Mościsk kantor i jubilat ten psalterz na pergaminie pisał 1608. Ten psalterz iest teraz w klasztorze lwowskim Bożego Ciała, ale w Busku pisan”. Bez wątplenia książka pochodziła z rabunku bibliotek dokonanego przez żołdaków moskiewskich podczas wojny północnej. W roku 1706 w Żółkwi przebywał car Piotr I, a z nim przemieszczały się oddziały wojska moskiewskiego. Podobnych grabieży księgozbiorów dopuszczali się Szwedzi.

²⁵ Więcej zob. *Słownik artystów polskich*, t. 5, red. J. Derwojed, Warszawa 1993, s. 382.

²⁶ Przy podawaniu liczby zarejestrowanych w inwentarzach pozycji książkowych (najczęściej woluminów) należy pamiętać o tzw. klockach introligatorskich zawierających czasem nawet kilka druków. Dlatego raczej nie jest możliwe ścisłe określenie zasobności biblioteki. Do rzadkości należały zapisy w rodzaju: „Różne książki i panegiryki wraz oprawne”. Zob. Aneks I, Inwentarz Lochmana, nr 23.

Szolc-Wolfowiczów czy Wilczków. Wszyscy oni posiadali własne księgozbiory i należeli do intelektualnej elity Lwowa. Również Żydzi oraz Ormianie korzystali z zachodnich wydawnictw i zapewne przywozili je do Lwowa. Nie brakowało, chociaż w o wiele mniejszym stopniu, właśnie Ormian (Jakub Minasowicz, inny wariant nazwiska: Minaszewicz) i Rusinów (Rusianowicz), którzy pod koniec XVII wieku studiowali w Padwie i zaliczani byli do nacji polskiej. W 1704 roku uczył się tam Żyd ze Lwowa, Emanuel Hostilia, znany z tego, że w sprawach bibliotecznych nie przestrzegał zarządzeń korporacji studenckiej²⁷.

Jednym z przedstawicieli młodzieży lwowskiej wyjeżdżającej na studia zagraniczne był Lwowianin Tomasz Józef Majoranowski (Majeranowski). W 1712 roku, po ukończeniu w Krakowie studiów i zdobyciu stopnia bakałarza, wyjechał do Padwy, gdzie w 1713 roku został doktorem medycyny i filozofii. Papież Klemens XI nadał mu tytuł hrabiowski i godność *eques auratus*. Od 1712 do 1715 roku był konsyliarzem Nacji Polskiej we Włoszech. Po studiach zaczął z czasem obejmować szereg urzędów miejskich, z funkcją rajcy włącznie, został też mianowany sekretarzem królewskim. We Włoszech zapewne kupował książki z zakresu medycyny, podobnie jak inni będący na studiach adepci sztuki medycznej czy prawniczej. Dwie kupione przez niego książki medyczne podarowane Nacji Polskiej w Padwie uzupełniły zbiory uniwersyteckie tego miasta²⁸.

Majoranowscy byli znani we Lwowie od połowy XVII wieku. Była to pochodząca z Jarosławia rodzina rzemieślników: kołodziejów i tkaczy²⁹, z dużym prawdopodobieństwem spokrewniona z doktorem Tomaszem, co stanowiłoby dla nich znaczny awans.

Przed wracającą po studiach młodzieżą kariera zawodowa i urzędnicza (również w przypadku lekarzy) stała otworem. Takim przykładem jest droga zawodowa Mikołaja Michała Gordona (zm. 1752), który z sukcesem praktykował sztukę lekarską i pełnił obowiązki administracyjne. Był to doktor medycyny, przedstawiciel wykształconej elity miasta, który studiował w Krakowie i w latach 1694 oraz 1696 uzyskał stopnie filozoficzne. Kontynuował naukę w Padwie, gdzie w 1697 roku został konsyliarzem Nacji Polskiej. Po powrocie z Włoch został w 1704 roku rajcą. Pochodzący ze starożytnej

²⁷ R.K. Lewański, *Bibliotheca Nationis Polonae na Uniwersytecie Padewskim. Część 1*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 1995, R. 45, s. 67.

²⁸ Tenże, *Biblioteka Nationis Polonae na Uniwersytecie Padewskim. Część 2*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 1996, R. 46, s. 199.

²⁹ *Album civium Leopoliensium. Rejestry przyjęć do prawa miejskiego we Lwowie 1388–1783*, t. 2, wyd. A. Janeczek, Poznań–Warszawa 2005, indeks.

szlachty szkockiej Gordonowie³⁰ byli znani z tego, że posiadali książki w języku angielskim, dość rzadki przypadek w XVII wieku we Lwowie.

Mikołaj Gordon część książek zapisał oo. reformatom lwowskim, jak wynika z notatki na karcie książki znajdującej się dziś w Kijowie³¹. Brat Mikołaja, Tomasz Gordon³², kupiec, pełnił szereg funkcji: był jednym z 40 mężów (1672), rajcą (od 1690), ławnikiem (1711–1714). W aktach lwowskich 1711 roku opisuje się go w ten sposób: „Thomas Gordon senior scabinus Leopoliensis”. Inwentarz książek Tomasza Gordona z 1684 roku liczy 32 pozycje (m.in. religia, filologia, prawo) w językach polskim, niemieckim, angielskim, łacińskim³³. Zdaje się, że Tomasz pożyczał książki do czytania, m.in. o życiu Jezusa, jak można przypuszczać z zapisu inwentarzowego: „Żywot Pana Jezusa po polsku Pani Kudliczowej należy”. Należy odnotować, że na przełomie wieków znany był także Jerzy Gordon, kupiec lwowski (1700)³⁴.

Do elity miasta należeli w XVII i XVIII wieku właściciele jednej z większych zgromadzonych ksiąźnic – rodzina Kupińskich, znana w mieście co najmniej od lat sześćdziesiątych XVII wieku. Jej członkowie szczylicili się tytułami sekretarzy Jego Królewskiej Mości, pełnili jedne z najwyższych

³⁰ Jeden z Gordonów, prawdopodobnie przodek lwowskich członków tej rodziny, zapisał się na Uniwersytecie Jagiellońskim, co potwierdza wpis z 13 lutego 1609 r.: „Carolus Nicolai Gordoni natione Anglus 5 (*Album studiosorum Universitatis Cracoviensis*, t. 4, ed. G. Zathej, adiutus H. Barycz, Kraków 1950, s. 15).

³¹ Są to dwie pozycje: a) „Dionysius Halicarnasseus: Antiquitates Romanae. Regio Emilia, Franciscus de mazalis 1498. 6240. Prow.: 1. NN. 2. [N. Gordon]. 3. Testamento legatus Bibliothecae conventus Leopoliensis Patrum Reformatorum a D[omi]no Nicolao Gordon Doctore medicinae. Ore eo [!]. 4. Conventus Cremencensis PP Reformatorum”; b) Josephus Flavius, Opera quaedam Ruffino interprete... Basileae Johannes Froben, IX 1524. Prow.: 1) Sum Testamento legatus Joanni Czechovio civi et Aromatario Leopoliensi per memorabilem Sebastianum praesbiterum, qui mortem cum vita commutavit ultima q̄buis sepultus vero 2 Decemb. A° Dni 1592 (XVI w.). 2) Testamento Legatus Bibliothecae Conventus Leopoliensis PP Reformatorum ad S. Casimirum a Dno Nicolao Gordon Doctore medicinae. 3) Applicatus Conventui Cremencensi PP. Reformatorum 1764. 4) [Rzymsko-katolickie Seminarium w Żytomierzu]. Egzemplarz w Bibliotece Narodowej Ukrainy im. W. Wernadskiego w Kijowie, sygn. Pal. 923.

³² „Nicolaus Gordon, medicinae doctor, consul et Thomas Gordon, scabinus Leopoliensis fratres inter se germani” (*Archiwum Akt Dawnych...*, nr 207, s. 303, [1714 r.]). Genealogia Tomasza Gordona zob. Acta Consularia Leopoliensia z r. 1695, s. 753 (Biblioteka Jagiellońska, Przyb. 72/60, papiery po W. Łozińskim).

³³ *Archiwum Akt Dawnych...*, nr 86, s. 424–425; E. Różycki, *Z dziejów rozpowszechniania książek...*, s. 1088, 1089.

³⁴ *Archiwum Akt Dawnych...*, nr 482, s. 1295.

funkcji w mieście (rajców i ławników). Nieznany bliżej Wojciech Kupiński przyjął w 1666 roku prawo miejskie za rekomendacją Waleriana Alembeka i Jana Ubaldiniego³⁵, przedstawicieli rodzin kojarzonych ze zbieractwem ksiązek. (Istniał bowiem zwyczaj, zgodnie z którym ktoś musiał ręczyć urzędowi miasta za innych mieszkańców przyjmujących prawo miejskie³⁶). Znaczące stanowisko pisarza sądu i urzędu wójtowskiego w 1699 roku zajmował zaś – być może jest to ta sama osoba – Wojciech Krzysztof Kupiński³⁷.

Na początku ostatniego dziesięciolecia XVII wieku (1693) bibliotekarzem na Uniwersytecie w Padwie został Andrzej (Jędrzej) Marcin Kupiński. Był też konsyliarzem Nacji Polskiej³⁸. Po ukończeniu studiów z tytułem doktora medycyny pełnił we Lwowie funkcje rajcy (1697) i sędziego (*iudex ordinarius*). Otrzymał też tytuł sekretarza królewskiego. W sprawach miejskich jeździł w 1704 roku do króla Augusta II pod Sokal. Członek tej rodziny, doktor Kupiński (zapewne wzmiankowany Andrzej), w 1705 roku był prowizorem Szpitala św. Ducha. Cieszył się najwidoczniej popularnością i zaufaniem w mieście, w latach 1700–1727 nie raz figurował bowiem jako poręczyciel przy przyjęciu mieszkańców do prawa miejskiego³⁹. Wydaje się, że wykaz ok. 20 ksiązek nie obejmuje całości jego zbiorów. Kazimierz Kupiński (1689–1710) przyjął prawo miejskie za poręczeniem swego brata, Andrzeja, doktora medycyny. Najczęściej przyjmujący prawo miejskie z udziałem Kupińskich czynili to według formuły, która przysługiwała kupcom. Inny przedstawiciel tej rodziny, rajca (1721) Piotr Kupiński, syn Kazimierza i Urszuli Ubaldinówny⁴⁰, posiadał 359 niewymienionych z tytułu ksiązek⁴¹. Pochodząca z Włoch rodzina Ubaldinich znana była we Lwowie ze zbieractwa ksiązek.

Rajca Andrzej Kupiński w połowie XVIII wieku najwidoczniej pożyczał książki hetmanowi (nazwiska nie wymieniono), o czym świadczy wykaz czternastu tytułów, sporządzony na kartce papieru z napisem: „Memu [...] Panu Dobrodziejowi Jego Mości Panu Jędrzejowi Kupińskiemu Medicine Doctorowi, Raycy Lwowskiemu, Memu Dobrodziejowi Osobliwemu należy

³⁵ *Album civium...*, nr 3906.

³⁶ *Album civium...*, nr 4078, 4106, 4134, 4157, 4170.

³⁷ *Archiwum Akt Dawnych...*, nr 343, s. 227.

³⁸ R.K. Lewański, *Bibliotheca Nationis Polonae na Uniwersytecie Padewskim. Część 1*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 1995, R. 45, s. 80.

³⁹ *Album civium...*, nr 4287, 4316, 4318, 4380, 4410, 4417, 4601.

⁴⁰ *Album civium...*, nr 4445.

⁴¹ Z inwentarza Piotra Kupińskiego spisane go we Lwowie w 1752 r.: „Książ wszystkich, tak polskich, jak i łacińskich 359”, zob. *Archiwum Akt Dawnych...*, nr 679, s. 5.

[podpis nieczytelny]”. Większość tytułów ksiąg zwróconych przez hetmana stanowiła literatura z zakresu religii, a wśród pozostałej części były m.in. dzieła Wespazjana Kochowskiego i Andrzeja Załuskiego⁴².

W drugiej połowie XVIII wieku (lata 1755–1768) praktykował we Lwowie doktor medycyny, rajca (1766) Tomasz Franchi⁴³ – przypuszczalnie, jak wskazuje nazwisko, włoskiego pochodzenia, choć nie wiadomo, skąd przybyła ta rodzina. Gdy 1756 roku ojcowie miasta postanowili wybrać kustosa archiwum miejskiego⁴⁴, prawdopodobnie wybór padł właśnie na Tomasza, który mógł opiekować się także księgozbiorem radzieckim. W roku 1764 Franchi został reprezentantem Lwowa na sejm elekcyjny⁴⁵. Obok doktora w dokumentach występuje kupiec, zapewne jego brat Maciej Franchi⁴⁶. Niewątpliwie lekarz powinien był posiadać książki, przynajmniej z dziedziny medycyny.

Franciszek Stanisław Niewieski, właściciel księgozbioru

Nie znamy wszystkich faktów z życia wyedukowanych w kraju i za granicą mieszkańców Lwowa, nie dysponujemy też wykazami zawartości ich księgozbiorów. Można zakładać, że wykształceni mieszczaństwo, zwłaszcza z tytułami doktorskimi, potrzebujący w pierwszej kolejności zestawu druków fachowych, posiadali różnej wielkości zbiory. Jako przykład niech posłuży lwowska działalność doktora filozofii, docenta Akademii Krakowskiej, astrologa i matematyka Franciszka Stanisława Niewieskiego, o którym stosunkowo niewiele (w porównaniu z jego ojcem, również astrologiem i matematykiem, Janem Stanisławem) informacji znajdziemy w opracowaniach⁴⁷. Dokumenty archiwalne pochodzące z Centralnego Państwowego Archiwum Historycznego Ukrainy we Lwowie świadczą, że Franciszek Stanisław w okresie 1711–1712 (czyli wcześniej niż podaje jego biogram) oraz w następnych latach przebywał we Lwowie w związku z pełnieniem obowiązków rektora szkoły

⁴² *Archiwum Akt Dawnych...*, nr 371, s. 879–880.

⁴³ S. Kościński (dz. cyt.) podaje nazwisko w formie „Franchi”.

⁴⁴ E. Różycki, *Księgozbiór Rady*, [online] <https://rep.up.krakow.pl/xmlui/bitstream/handle/11716/10205/AF146-04> [dostęp: 20.09.2024], s. [36].

⁴⁵ S. Kościński, dz. cyt., s. 122.

⁴⁶ *Album civium...*, nr 1483.

⁴⁷ Zob. L. Hajdukiewicz, *Franciszek Stanisław Niewieski*, w: Internetowy Polski Słownik Biograficzny (dalej: IPSB), [online] [dostęp: 20.09.2024].

metropolitalnej⁴⁸. Szkoła ta, jak i podobny zakład oświatowy w Stanisławowie, gdzie również pracował, była pod opieką Akademii Krakowskiej. Wiadomo, że w 1722 roku Franciszek przestał zajmować się edukowaniem młodzieży w Stanisławowie i powrócił do Lwowa, gdzie zajął się szeroką działalnością na rzecz miasta, piastując wiele funkcji. Niekiedy był tytułowany w dokumentach jako „Philosophiae Doctor, Astronomus privilegiatus, Geometra Juratus, scabinus Leopoliensis”⁴⁹, co świadczy o jego niemałym zaangażowaniu w działalność kulturalną i gospodarczą miasta. Jak wskazuje zapis w księdze rachunków i wydatków kasy ławniczej, Niewieski dbał o porządek, wykonując zadania szafarza kasy. W 1728 roku paginował księgę kupioną dla urzędu do notowania spraw, jako tzw. rejestrum, obejmujące lata 1632–1787⁵⁰.

Nie powinno ulegać wątpliwości, że Franciszek posiadał księgozbiór, stosownie do jego wykształcenia i pełnionych obowiązków, chociaż nie znamy jego wielkości ani struktury. Testament z 3 listopada 1736 roku⁵¹ zdradza, że posiadał on książki „z kopersztynchami” i pożyczał je różnym osobistościom, jak „panu Podkoniuszycowi”⁵². Jedna z nich była większa (in folio), a druga, z mapami, zawierała „kopersztynch woyny Wiedeńskie”⁵³. Nie ulega wątpliwości, że te ilustrowane księgi nie były jedyne w jego księgozbiórze.

Wkrótce, w latach 1713–1740, w miejscowych drukarniach zaczęły ukazywać się kalendarze jego autorstwa. Jako druki przeznaczone raczej do krótkotrwałego użytku, rzadko figurują one w inwentarzach ruchomości. Kalendarze były jednak poszukiwane i przynosiły wydawcom znaczne zyski, w Rzeczypospolitej ukazywały się w tysięcznych nakładach. Druki te zawierały, oprócz rachuby czasu, układ kalendarza rzymskiego i ruskiego (juliańskiego) – co szczególnie przydatne na wschodzie kraju – oraz inne treści, np. prognozyki, wiadomości z dziedziny astronomii, historii, medycyny, jak również wiersze, przysłowia, przepowiednie oraz informacje dotyczące spraw gospodarskich. Podczas opracowywania tego rodzaju tekstów pomocne były książki dotyczące różnych dziedzin wiedzy. Te intratne publikacje były nieraz przedmiotem zatargów między

⁴⁸ *Archiwum Akt Dawnych...*, nr 99, s. 84. Wydaje się, że dopiero w 1714 r. objął stanowisko dyrektora szkoły metropolitalnej, zob. *Jan Stanisław Niewieski*, w: IPSB, [online] [dostęp: 20.09.2024].

⁴⁹ *Archiwum Akt Dawnych...*, nr 210, s. 81 (1726 r.).

⁵⁰ *Archiwum Akt Dawnych...*, t. 4, Lwów 1936, s. 154.

⁵¹ *Archiwum Akt Dawnych...*, nr 212, s. 1307–1311.

⁵² Tamże, s. 1310: „y te Xiążke zona moja do [dalej wyraz nieczytelny] oddać ma”. Wiadocześnie sam również pożyczał książki potrzebne mu do pracy.

⁵³ Tamże.

nakładcami, wydawcami, drukarzami i księgarzami. Właśnie w związku z przygotowaniem kalendarza zrodził się w 1712 roku konflikt między Niewieskim, jako autorem, i Jakubem Matyjaszkiewiczem, intrologatorem (ok. 1680 – 1738). Ten ostatni, będący wówczas czeladnikiem krakowskiego i lwowskiego uprzywilejowanego bibliopoli Andrzeja Ignacego Hebanowskiego (zm. po 1709), został pozwany do sądu o nieprzekazanie gotowych kalendarzy na czas, co regulowała umowa („pod zakładem sta złotych, skoro tylko z druku wyszły”)⁵⁴. Według kontraktu kalendarze miały być wytłoczone w krakowskiej typografii Franciszka Cezarego młodszego (ok. 1660 – 1724). Matyjaszkiewicz zaczął sprzedawać kalendarze, choć nie rozliczył się z astrologiem i nie dostarczył druków do nakładcy, którym był Hebanowski⁵⁵. Na tym jednak nie koniec problemów Niewieskiego. Lwowski astrolog w 1725 roku protestował przeciwko profesorowi Ignacemu Michałowskiemu, doktorowi medycyny i matematykowi, ponieważ ten bez zgody rektora Akademii Krakowskiej wydawał i drukował kalendarze. W tym samym roku na prośby Michałowskiego i innych profesorów matematyki Akademii Krakowskiej August II nakazał zwrot królewskiego przywileju na druk kalendarzy. Niefortunny przywilej na wydanie kalendarzy oraz innych dzieł matematycznych został wystawiony 7 grudnia 1722 roku (?). W związku z mylną informacją kancelarii królewskiej powstało zamieszanie⁵⁶. Mimo niepomysłnej, zdawałoby się, sytuacji kalendarze Niewieskiego nadal się ukazywały.

Według IPSB Niewieski młodszy zmarł w 1743 roku. Datę jego śmierci należy jeszcze potwierdzić dokumentalnie, a to ze względu na dość wczesny rok sporządzenia testamentu.

Księgozbiory lwowian

Z powodu braku publicznie dostępnej biblioteki ambitnym czytelnikom mogły do pewnego stopnia służyć zbiory na ratuszu, biblioteki kościelne, zwłaszcza ksiąźnica metropolitalna przy katedrze obrządku łacińskiego. Książki, w większości ze zbiorów środowiska kościelnego, niekiedy grzecznościowo wypożyczano zainteresowanym osobom. Nie było to jednak – jak mogłoby się wydawać – masowe zjawisko. Także mieszkańcy miast i szlachta pożyczali sobie książki.

⁵⁴ Jeden wyraz nieczytelny. Chodzi zapewne o dokument potwierdzający kontrakt.

⁵⁵ *Archiwum Akt Dawnych...*, nr 206, s. 353. (1712 r.); nr 101, s. 419 (1712 r.).

⁵⁶ *Archiwum Akt Dawnych...*, nr 503, s. 116, 117.

Druki dydaktyczne, choć nie tylko, posiadała szkoła metropolitalna, której zbiory były uzupełniane przez kanoników lwowskich z ich własnych kolekcji, zazwyczaj po śmierci duchownych. Znana jeszcze w średniowieczu biblioteka kapitulna, nazywana w późniejszym czasie katedralną, była przykładowo zasilana księgozbiorami miejscowego duchowieństwa. W XVIII wieku trafił tam większy zbiór druków kanonika Macieja Pruskiego (zm. 1787), składający się z 346 pozycji⁵⁷. Zasobne w druki biblioteki oświatowe, jak ksiąźnica Kolegium Teatyńskiego (inaczej Collegium Pontificium), nazywana później Teatyńską, mogły służyć nie tylko alumnom. Bez biblioteki nie mogło się obejść kształcenie młodzieży, toteż wszystkie zakłady oświatowe zobowiązane były posiadać książki i uzupełniać swoje zbiory o nowe wydawnictwa.

Z okresu XVIII wieku zarejestrowano dotychczas co najmniej 25 inwentarzy i wzmianek o istnieniu, wielkości i strukturze księgozbiorów – nie są to jedynie kolekcje mieszczan i ich rodzin z okresu XVIII wieku⁵⁸. Ponieważ niektóre znane są wyłącznie z zapisów proweniencyjnych, nie możemy określić ich struktury oraz wielkości. Opracowanie wszystkich księgozbiorów XVIII wieku pod kątem zapisów własnościowych, nawet tylko na terenie kraju, nie jest obecnie możliwe ze względu na ogrom pracy, którą należałoby wykonać.

Wielkość osiemnastowiecznych księgozbiorów kształtowała się od kilku do kilkuset pozycji. Wyjątek stanowi pochodząca z poprzedniego wieku ksiąźnica rodu Alembeków, wówczas znajdująca się w posiadaniu jego ostatniego męskiego potomka Ludwika Waleriana Alembeka (zm. 1704), a licząca 1759 woluminów⁵⁹. Wiadomo, że Walerian bywał we Francji, gdzie prowadził interesy. W Paryżu i Montpellier studiował zaś jego syn, Ludwik, który pojął za żonę Francuzkę Joannę Rowen (Ruweniankę) pochodzącą z Sabaudii. Części dużej biblioteki Ludwika znalazły się w zbiorach różnych osiemnastowiecznych mieszczan lwowskich⁶⁰. Jak się wydaje, największą z nich w XVIII wieku posiadał syndyk miejski Juliusz Ginter, syn siostry Ludwika Zofii.

⁵⁷ J. Gwioździk, E. Różycki, *Druki XVI wieku w zbiorach Biblioteki Katedralnej we Lwowie*, Warszawa 2008, s. 21 i n.

⁵⁸ Nie wszystkie inwentarze ruchomości mieszczan zostały wpisane do urzędowych ksiąg miasta, które by świadczyły o posiadaniu przez nich bibliotek domowych. O istnieniu biblioteki domowej wspomnianych Abreków wiemy dzięki notatkom proweniencyjnym rozrzuconym na kartach dawnych druków.

⁵⁹ O Alembekach zob. E. Różycki, *Alembekowie i ich księgozbiory...*

⁶⁰ Niektóre znalazły się w zbiorach pochodzącego z Warszawy kupca i ławnika, doktora medycyny znanego we Lwowie w latach 1708–1717 Jana Kazimierza Kucharskiego (*Album civium...*, indeks).

Obok tej do większych kolekcji należały biblioteki domowe: Piotra Kupińskiego (zm. 1752) z 359 woluminami, Jana Stachurkiewicza (zm. 1726) z 204 książkami, Andrzeja Lochmana (zm. 1714) ze 146 pozycjami, Andrzeja Abreka (zm. 1714) z ok. 120 tomami, Stanisława Józefowicza, ławnika (zm. 1707) z ponad 50 drukami. Co się tyczy rodziny Józefowiczów, należy podkreślić, że prawdopodobnie były w mieście co najmniej dwie rodziny o tym nazwisku, zdaje się, niespokrewnione ze sobą. Jeden z Józefowiczów, Stefan, szewc, pochodził z Brześcia Litewskiego i przyjął prawo miejskie w 1691 roku⁶¹. Inni, znani z XVI–XVIII wieku, mieszczenie noszący to nazwisko mieli ormiańskie pochodzenie. Byli wśród nich doktorzy medycyny i aptekarze, sekretarze królewscy oraz osoby pełniące wysokie funkcje miejskie: ławnicy, rajcowie, burmistrzowie. Jakób Aleksander, doktor filozofii i medycyny, był np. przełożonym lwowskiego składu towarów, rajcą, lekarzem księżnej Gryzeldy Konstancji Wiśniowieckiej, matki króla. Posiadał on księgozbiór, którego część znalazła się u paulinów w Oporowie⁶². Najbardziej znany z Józefowiczów, Jan Tomasz herbu własnego, kanonik lwowski (1662–1728), dziejopis, którego dziad był miejscowym aptekarzem, parał się piórem i pozostawił po sobie rękopiśmienne i drukowane dzieła: *Kronikę miasta Lwowa...* oraz *Lwów utrapiony in anno 1704...*⁶³. Był synem Stanisława (zm. 1664), do którego zapewne należy odnieść dwa spisy książek⁶⁴. W inwentarzach ostatniego figurują m.in. publikacje z dziedziny historii (wśród nich kilka kronik), prawa, religii. Obok pojedynczych druków w języku niemieckim znalazły się groszowe minucje (kalendarze) czy drobne polskie fraszki, niektóre związane sznurkiem.

Zbiory w większości o charakterze medycznym posiadała rodzina Castellich, włoskiego pochodzenia, która używała spolszczonego nazwiska Kasztelli. Jeden z jej członków, Stanisław, był w mieście pierwszej połowy XVII wieku znany jako cyrulik. Niewykluczone, że do żyjącego w XVIII wieku doktora Franciszka Kasztelliego, właściciela domowej biblioteki, trafiła część zbiorów lekarza Erazma Syksta (zm. 1635), którego wnuczka, Anna Brynnikówna, była żoną wspomnianego cyrulika⁶⁵.

⁶¹ Zob. *Album civium...*, nr 4166.

⁶² Zob. kartotekę proveniencji Uniwersytetu Warszawskiego.

⁶³ Więcej na ten temat zob. P. Borek, *Jan Tomasz Józefowicz i jego „Lwów utrapiony in anno 1704 albo dyjaryjusz wziętego Lwowa...”*, w: tegoż, *Szlakami dawnej Ukrainy. Studia staropolskie*, Kraków 2002, s. 117 i n.

⁶⁴ *Archiwum Akt Dawnych...*, nr 354, s. 803–804, 910, 930 (z wyceną książek); nr 372, s. 80–90.

⁶⁵ Wykaz tytułów jego książek z okresu po śmierci Anny (1648) zob. E. Różycki, *Inwentarz księgozbioru mieszczańskiej rodziny ze Lwowa z 1648 r. Przyczynek do historii cen książek*, „Roczniki Biblioteczne” 1997, R. 41, z. 1–2, s. 158–166.

Przedstawiciele tego rodu pozostawiali na kartach książek swoje zapisy własnościowe, tak jak Jan Aleksander Kasztelli, „regens terrestris Leopoliensis” (1692–1714), który na początku XVIII wieku (1702) kupował książki i podpisywał je. Poza tym na urzędowych księgach lwowskiego urzędu ziemskiego kazał introligatorowi odcisnąć superekslibris z wyobrażeniem lewka⁶⁶. Najwidoczniej na oprawach książek z własnej biblioteki również pozostawił ten sam superekslibris. Świadczyłyby to o jego bibliofilskim zainteresowaniu⁶⁷.

Na przełomie wieków XVII i XVIII kupiec Andrzej (Jędrzej) Lochman (poprawny zapis niemieckiego nazwiska – Lohmann), patrycjusz warszawski⁶⁸, ławnik lwowski, handlujący m.in. norymberskim towarem, zgromadził zbiór książek (zob. Aneks 1) składający się z ponad 140 druków⁶⁹. Zawartość biblioteki wskazuje na jego dość szerokie zainteresowania. Oprócz rachunków kupieckich pozostawił on „Regestra po niemiecku pisane in folio”, co wskazuje na jego znajomość języka niemieckiego, wyniesioną zapewne jeszcze z domu. Inne rękopisy z zakresu filozofii czy retoryki mogą świadczyć o tym, że fascynowały go różne humanistyczne dziedziny wiedzy (lub może chodziło o ogólne dokształcanie). Biblioteka domowa Lochmana zawierała książki w językach polskim, niemieckim, łacińskim z różnych zakresów wiedzy: historii, prawa, literatury starożytnej (zapewne w wydaniu szkolnym), architektury, astronomii, a nawet chiromancji. Sporo miał książek o tematyce religijnej, wśród nich Biblię w języku niemieckim, litanie i modlitwy, historie świętych i błogosławionych, męczenników, historię Kościoła. Zwraca uwagę zapis inwentarzowy „Liber de arte pingendi Joannis Schefferi”, bardzo rzadki w zbiorach lwowskich druk sztrasburskiego siedemnastowiecznego autora o sztuce malowania. Kupiec interesował się również filozofią, retoryką, historią powszechną, starożytną, historią Niemiec oraz sztuką fortyfikacyjną (posiadał m.in. niemiecko-francuskie dzieło o fortyfikacji miast). Inwentarz rejestruje znaczną liczbę panegiryków, które rzadko uwzględniano w spisach nieruchomości. Na uwagę zasługuje książka kucharska *Compendium ferculorum*, jedno z pierwszych wydawnictw (z 1682 roku) drukarni Schedlów. Bibliotekę po śmierci Andrzeja w 1713 roku przejął zapewne jego i żony Jadwigi „Paczoszanki” syn Stanisław.

⁶⁶ E. Różycki, *Oprawy ksiąg archiwalnych źródłem do historii bibliofilstwa (na przykładzie b. województw podolskiego oraz ruskiego Rzeczypospolitej, „Roczniki Biblioteczne” 1978, R. 22, z. 3–4, s. 435 oraz tablica 11, 2 (zapisano błędnie: „Jana Andrzeja” zamiast poprawnego: „Jana Aleksandra”)*.

⁶⁷ Więcej zob. E. Różycki, *Książka polska i księgozbiory we Lwowie...*, s. 208.

⁶⁸ *Album civium...*, nr 4092, 4369, 4374, 4424.

⁶⁹ E. Różycki, *Książka polska i księgozbiory we Lwowie...*, s. 217, 218.

Jedną z większych bibliotek domowych pierwszej połowy XVIII wieku była własnością Jana Stachurkiewicza, syndyka lwowskiego (zob. Aneks II) żonatego z Agnieszką. Jan zmarł przed 5 czerwca 1726 roku. Małżeństwo pojawia się na kartach miejskich ksiąg Lwowa, sądowych i administracyjnych, w drugiej połowie XVII wieku. W mieście działał też złotnik Bartłomiej Stachurkiewicz, który przyjął prawo miejskie razem z innymi złotnikami w 1678 roku⁷⁰. Z tej rodziny pochodził duchowny Antoni Stachurkiewicz, właściciel dzieła, na którym widnieje jego zapis własnościowy⁷¹. Tytuł tego druku został zarejestrowany w spisie ksiązek Jana, prawdopodobnie brata księdza Antoniego, do którego najwidoczniej trafił razem z księgozbiorem duchownego, o czym świadczy liczba tytułów z zakresu literatury religijnej (biblistyka, teologia, homiletyka, historia Kościoła itp.). Szczególną wagę Antoni przywiązywał zaś do kazań, licznie przez niego zgromadzonych.

W inwentarzu pośmiertnym Jana, oprócz ksiązek brata Antoniego, zostało zarejestrowanych sporo ksiązek o tematyce prawniczej i historycznej, dzieła rzymskich i greckich autorów. Z jurysprudencki posiadał druki dotyczące prawa rzymskiego, polskiego, miejskiego, chełmińskiego, litewskiego oraz kanonicznego, co dowodzi, że książki te znalazły się w jego księgozbiore jako pomoc w wykonywaniu obowiązków urzędnika miejskiego. Spośród ksiązek polskich autorów posiadał m.in. dzieła Wojciecha Oczko, Kaspra Twardowskiego, Andrzeja Stanisława Załuskiego i Jana Herburta⁷².

Znajomość koligacji rodzinnych pozwala niekiedy określić, które książki należały do innych czytelników z kręgu danej rodziny. Tak jest w przypadku Stachurkiewiczów, trudno bowiem przypuszczać, że liczne poważne druki teologiczne znalazły się w zbiorach osoby o zainteresowaniach prawniczych. Należy więc, przy uwzględnieniu grzecznościowych wypożyczeń, rozpatrywać zbiór ksiązek wszystkich mieszczan jako zasób, który w danym czasie może być udostępniany zainteresowanym czytelnikom.

Do rodzin, które kolekcjonowały książki od pokoleń, należała znana w mieście od pierwszej połowy XVI do XVIII wieku rodzina Abreków (Abrek,

⁷⁰ *Album civium...*, nr 4016.

⁷¹ Chodzi o Grzegorza Terencjusza (Terecki) *Confessio et instructio idiotae...*, Kraków 1686. Dziełko to posiadał ksiądz Antoni Stachurkiewicz, spokrewniony z Janem. Zob. *Katalog starych druków Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Polonika wieku XVII*, t. 8, Wrocław 1996, nr 7380 b. (Proweniencja: „Ex libris R. Antonii Stachurkiewicz f. 2 gr 18”).

⁷² Zob. Aneks I; E. Różycki, *Książka polska i księgozbiory we Lwowie...*, s. 219.

Abrecius, Habrek; w zapisach z XVI wieku niekiedy: Wiśniowscy), które członkowie zdobywali tytuły doktorów filozofii, teologii, medycyny, obojga praw. Przedstawiciele tej rodziny zajmowali w mieście stanowiska notariusza, ławnika, rajcy, rektora szkoły metropolitalnej, niektórzy zaś decydowali się zostać duchownymi, m.in. zakonnikami, a inni robili karierę naukową w Akademii Zamojskiej. Jeden z Abreków zapisał się jako siedemnastowieczny autor panegiryków. Byli to więc wykształceni ludzie, na przestrzeni kilku wieków należący do elity miasta, gromadzący książki, z których korzystało wiele pokoleń. We Lwowie mieszkali w kamienicy nazywanej „Abrkowską”, znajdującej się na rogu Rynku i ulicy Jezuickiej. Jeden z członków tej rodziny, Andrzej (popularne wśród Abreków imię) posiadał superekslibris, był zatem nie tylko zwykłym zbieraczem druków, ale również ich miłośnikiem. Andrzej Abrek, syn Stanisława Abreka, był właścicielem ksiązek o tematyce religijnej, które w 1587 roku zapisał bibliotece kaznodziejów katedralnych. Członkowie tego rodu książki przekazywali również lwowskiej szkole metropolitalnej⁷³. Andrzej, doktor filozofii, radziecki pisarz (zm. 1714) zgromadził 120 dzieł⁷⁴, m.in. z dziedziny filozofii średniowiecznej, teologii, historii Europy (dzieła Jakuba Augusta Thuana), polityki. Oprócz kilku zarejestrowanych w inwentarzu ksiązek nie znamy ich tytułów, podano tylko ich liczbę: „Xięgi: [1] F. Joannis de Neapoli Quaestiones S. Thomae. [2] Hieronimi Mercurialis Quaestiones seu consultationes. [3] Lipsii Observationes. [4] Historiae Thuani tomus 2dus, [5] Xiąg wielkich in folio N° szesnascie. [6] Xiąg in quarto N° siedmnaście. [7] innych ksiąg pomniejszych siedm. [8] Większych in N° siedmdziesiąt trzy”⁷⁵.

Należy podkreślić szczególną rolę wielopokoleniowej rodziny Mościckich w działalności kulturalnej. Tych pochodzących z Babimojszczyzny mieszczan lwowskich źródła odnotowują co najmniej od końca XVI wieku. Nie znamy żadnych inwentarzy ich zbiorów ksiązek, zachowały się jedynie notatki na kartach druków znajdujących się w rodowej bibliotece. Sądząc z proveniencji, ich rodowa kolekcja była bogata w polonika.

⁷³ J. Górski, *De figuris...*, Kraków 1560. Proveniencje.: 1) „Ex libris M. Andreae Francisci Abrek S. S. K. L. R. mpp”. 2) „Ex libris M. Andreae Abrek Ph. D. Sch. Metro. Leop. R[ectoris]”. 3) „Scholae Metrop. Leopoliens. Donat9 1700”. Biblioteka Narodowa sygn. XVI.O.629. Zob. E. Różycki, *Książka polska i księgozbiory we Lwowie...*, s. 219.

⁷⁴ *Archiwum Akt Dawnych...*, nr 501, s. 1519–1520. Wpis został umieszczony pod datą: „Feria secunda in crastino Festi SS. Simonis et Judae apostolorum 1714. Inwentarz rzeczy pozostałych po śmierci... Andrzeja Abreka... pisarza radzieckiego”.

⁷⁵ Tamże.

Dotyczy to szczególnie Jakuba (1624–1707)⁷⁶, doktora filozofii, docenta Akademii Krakowskiej, rajcy lwowskiego, właściciela drukarni, żonatego z córką kupca lwowskiego Filipa Ducy. Mościcki, wykształcony rektor miejscowej szkoły, piął się po szczeblach kariery urzędniczej. Piastował znaczące stanowisko pisarza sądów wójtowskich, był również rajcą. Prowadził działalność wydawniczo-drukarską we Lwowie i w Krakowie, do którego w 1672 roku wyjechał w obliczu zagrożenia najazdem tureckim. Jego domowy księgozbiór rozrastał się przez lata. W 1677 roku otrzymał on po śmierci brata Stanisława książki, które wcześniej należały do znanego bibliofila i arcybiskupa obrządku łacińskiego Jana Andrzeja Próchnickiego⁷⁷. W księgozbiornie Jakuba znalazły się książki m.in. z dziedziny prawa, astrologii, historii, literatury starożytnej, dziś – o czym świadczą notki własnościowe – przechowywane w bibliotekach Warszawy, Wrocławia oraz w innych ośrodkach kraju, jak również w Kijowie (z zasobów biblioteki Zahinieckiej). Po nim przynajmniej część książek odziedziczył syn Jan Stanisław, doktor filozofii, rajca i wójt, który posiadał część bogatej w cenne druki biblioteki alembekowskiej. Był żonaty z Zuzanną Solską. W 1723 roku rekomendował do przyjęcia prawa miejskiego Lwowa Jana Solskiego, zapewne krewnego żony⁷⁸. Niewykluczone, że właściciel drukarni miał też drugiego syna, Jakuba Erazma, którego wpis własnościowy widnieje na części druków należących wcześniej do Jakuba. Ponadto wiadomo, że na terenie miasta działał też uprzywilejowany księgarz Józef Mościcki.

Inwentarz biblioteki w aptece Wiśniowskich, rozgałęzionej rodziny żyjącej w XVII–XVIII wieku i, jak się wydaje, niemającej nic wspólnego z Abrekami, wykazał 52 pozycje książkowe i został sporządzony po śmierci właścicieli⁷⁹. Oprócz rękopisu, druków z zakresu religii, prawa, filologii (m.in. *Słownik francusko-polski* i Stanisława Herakliusza Lubomirskiego *Rozmowy Artaksesa i Ewandra*), w dziale „Xięgi apteczne” figuruje 28 pozycji, wśród nich farmakopee różnych autorów i wydań, leksykony traw i inne należące do sztuki aptekarskiej.

⁷⁶ E. Różycki, *O drukarni Jakuba Mościckiego 1670–1674*, „Roczniki Biblioteczne” 1980, R. 24, z. 2.

⁷⁷ *Katalog starych druków Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich...*, nr 1289, egz. d. Więcej na temat Próchnickiego i jego księgozbiornie zob. M. Gębarowicz, *Jan Andrzej Próchnicki (1553–1633). Mecenas i bibliofil. Szkic z dziejów kultury w epoce kontrreformacji*, Kraków 1980.

⁷⁸ *Album civium...*, nr 4565.

⁷⁹ Inwentarz został wpisany pod datą: „Actum Leopoli sabbatho Pridie Festi Sanctissimae et Individuae Trinitatis Die scilicet Decima sexta mensis Junii Anno Domini 1764”, zob. *Archiwum Akt Dawnych...*, nr 366, s. 146, 147.

Zagadkowy wpis tytułu druczku w inwentarzu Wiśniowskich: „Tymodea tragedia”⁸⁰ zapewne odnosi się do żeńskiego imienia Timothea. Jest to prawdopodobnie rzecz w rodzaju powieści i może dotyczyć popularnych drobnych druków, czasem wierszowanych. Estreicher nie notuje takiego wydania.

Przybyły do Lwowa w połowie XVIII wieku, przypuszczalnie z francuskiego obszaru językowego, doktor medycyny Teodor Noel, podobnie jak inni przybysze z Zachodu, przywiózł ze sobą książki dotyczące zawodu. Były to głównie druki z zakresu medycyny, chemii, botaniki. Przypuszczalnie zaczął się uczyć języka lub go doskonalić, o czym mogą świadczyć znajdujące się w inwentarzu podręczniki do nauki polskiego, słowniki i inne druki („1 Lexicon Francuski Polski albo Dictionarz 8^o⁸¹, 1 Nowa Gramatyka Francuska y Polska 8°” itd.).

W latach 1754–1758 Teodor był świadkiem przy przyjęciu do prawa miejskiego kupców i lekarzy⁸², głównie obcego pochodzenia. Najwidoczniej często obracał się w ich towarzystwie i utrzymywał z nimi bliskie kontakty. Oboje z małżonką Barbarą zmarli 15 lipca 1761 roku, pozostawiając nieletnie dzieci.

Księgozbiór Teodora Noela liczył 121 woluminów (w tym wielotomowe książki medyczne), z czego w poszczególnych działach odnotowano tomy francuskie (73), łacińskie (14) i polskie (34). Wśród tych ostatnich natomiast, z których prawie wszystkie to druki o treści religijnej, inwentarz wymienia jedną książkę łacińską. W części spisu zatytułowanej niezgrabną polszczyzną („Xięgi podłog numer [!] Francuske [!]”) zostały uwzględnione słowniki i druki dotyczące filologii oraz dzieła z zakresu różnych dziedzin medycyny: farmakologii, chirurgii, anatomii, chorób wewnętrznych i innych (m.in. o kołtunie – plica). W drugiej części spisu („Xięgi polskie”) figurują w większości druki religijne (Biblia, żywoty świętych, kazania czy modlitewniki), a także kilka z historii starożytnej. Noel interesował się ponadto dość rzadkimi działami piśmiennictwa, w tym kabalistyką i chiromancją. Zwraca zaś uwagę zagadkowa pozycja w spisie zatytułowana „Co xiądz Kasprowicz przepisał Imci Pani Czczewiczowy”. Był to najwidoczniej jakiś rękopis lub

⁸⁰ *Katalog starych druków Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich...*, nr 1289, egz. d.

⁸¹ Zapewne chodzi o *Lexicon francusko-polski, to iest Dikcyonarz albo Zebranie wszystkich słów francuzkich z francuzkiego na polski przelożonych*. Estreicher nie zaznacza, skąd pochodzi wiadomość. Teraz należałoby podawać w bibliografiach: „nie później niż w 1761 r.”

⁸² Zob. *Album civium...*, indeks.

notatka odręczna duchownego. Warto zaznaczyć, że rodzina Czeczewiczów posiadała nieznaną wielkości księgozbiór, a wśród jej członków zbieraczem druków był rajca Kazimierz (1755–1770).

Zbiory książek rzemieślników, drobnych kupców i innych mieszkańców

Księgozbiory drobnych rzemieślników i kupców, przeważnie niebogatych mieszczan liczyły od kilku do kilkunastu pozycji, wyjątkowo kilkadziesiąt⁸³. Wśród właścicieli książek był Sebastian Mager (Magier), zm. ok. 1703, którego data zapisu w dokumencie jest przypuszczalnie datą śmierci. Dotyczy to także innych właścicieli książek, jak piekarza Wawrzyńca Orzechowicza (1706), kupca Jana Łędzy (Lendzy, 1709), stolarza Rudolfa Luessa (1709) czy cukiernika Jana Anikiego (1720). Ten ostatni posiadał modlitewniki w języku francuskim, świadectwo jego pochodzenia. Kilka książek zgromadzili: Zofia Feystowicz (Feystówna, 1712), Caprani, żona Bartłomieja ławnika, jak również żona Walentego Cergowskiego, Jan Habicht, Józef Galewicz (1743) i inni. Rodzina Barsz[cz]ewskich zgromadziła kilkanaście druków, głównie modlitewników i książek religijnych. Nie wiadomo natomiast, ile książek zebrali Wojciech Elwert, jak również piekarz („pistor panis triticae contubernalis Leopold[iensis]”⁸⁴ Dominik Marcinkiewicz (1740), Józef Galewicz (1743), Franciszek Nosse (1756). Z lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XVIII wieku znane są prywatne większe księgozbiory Kazimierza Czeczewicza (1777) oraz syndyka Michała Garbaczewskiego (1787), zawierające 50 woluminów.

Niektórzy mieszczanie, zwłaszcza rękodzielnicy, bardzo cenili należące do nich egzemplarze, opatrywali je imieniem i nazwiskiem, podając równocześnie cenę książki. Przykładem jest Józef Michalski, konwisarz, który ok. 1744 roku nabył stare wydanie *Wróżki* Jana Podwórzeckiego, a na stronie tytułowej umieścił następujący zapis: „Ta ksonska yest Pana Jozefa Michalskiego konwijsarza y mieszczanina Lwowskiego kupiąna za złotych styri”⁸⁵. Czasem w rękach mieszczan znajdowało się tylko kilka książek lub nawet jedna, zazwyczaj modlitewnik, nierzadko oprawny w srebro. Tak było w przypadku Walentego Torbeckiego, jak można wnioskować na podstawie

⁸³ E. Różycki, *Książka polska i księgozbiory we Lwowie...*, s. 228.

⁸⁴ *Archiwum Akt Dawnych...*, nr 363, s. 446.

⁸⁵ R. Kotuła, *Właściciele rękopisów i starodruków zbiorów wielkopolskich Z. Czarnieckiego mieszczących się obecnie w „Baworovianum” we Lwowie*, Lwów 1929, s. 113.

pośmiertnego inwentarza z 1733 roku. Jego spadkobiercom wydano: „Item Dwie książki w srebro oprawnych osm Łutow srebra w sobie mających, Łut po 2: tyńfy taxowane zł 20 g[r] 8”. Tym modlitewnikiem, jak stwierdzono przy przeprowadzonej rok wcześniej rewizji rzeczy, była św. Bonawentury *Winnica Chrystusa Pana* w polskim tłumaczeniu Baltazara Opecia⁸⁶: „Książka Winnica w srebro alias klauzurkami oprawna 1”. Podział majątku Cergowskich ujawnił zaś kilka książek Pawła: „W książkach: Jako to Zywotach SS y Paciorkach bursztynowych fl. 12”, „Zywoty świętych y książka Winnica nazwana fl. 7”⁸⁷.

Warto zwrócić uwagę na zagadnienie piśmiennictwa w językach nowożytnych zgromadzonego w mieszczańskich zbiorach. Nadal w naukowych dziełach z różnych dziedzin wiedzy króluje jeszcze łacina, a w popularnych i religijnych drukach (modlitewnikach, kalendarzach, tzw. literaturze straganowej, podręcznikach i w innych) – język polski. Na podstawie analizy osiemnastowiecznych bibliotek domowych łatwo stwierdzić, że książki w języku francuskim pojawiły się we Lwowie ok. połowy wieku. Były to przede wszystkim wydawnictwa fachowe z dziedziny medycyny, przywiezione przez obcokrajowców. Przedstawiciele rzemiosła, którzy przybyli z francuskiego obszaru językowego, a przy tym posiadacze rodzimych druków, w latach dwudziestych XVIII wieku zostali natomiast zarejestrowani w *Albumie Civium Leopoliensium*. Dotyczy to jednak sporadycznych przypadków. Wyjątkiem była biblioteka domowa Waleriana Alembeka (zm. 1676), w której zarejestrowano co najmniej 19 druków w języku francuskim. Te zapewne przeszły na własność jego syna, Ludwika Waleriana (zm. 1704), który powiększył zbiór do 26 jednostek.

Książki w języku niemieckim towarzyszą niektórym rodzinom Lwowa właściwie od czasów średniowiecza, choć w coraz bardziej zmniejszającej się liczbie (czasem to jedynie pojedyncze druki) do XVIII wieku. Kolekcje te zasilali natomiast przyjeżdżający z Zachodu i osiedlający się we Lwowie mieszczanie.

Ciekawą kwestią jest także przenikanie piśmiennictwa zachodniego i polskiego do zbiorów lwowian wyznania greckokatolickiego i ormiańskiego. Z połowy XVIII wieku znana jest biblioteka przedstawiciela nacji ruskiej, duchownego, Antona Lewińskiego, którego zbiór liczył 120 tytułów w ponad 300 tomach⁸⁸. Była to przeważnie literatura antyczna, najwidoczniej

⁸⁶ *Archiwum Akt Dawnych...*, nr 362, s. 336, 337, 429.

⁸⁷ *Archiwum Akt Dawnych...*, nr 363, s. 109, 113, 120–122.

⁸⁸ Я. Ісаєвич, *Українське книговидання. Витоки, розвиток, проблеми*, Львів 2002, s. 370.

przeznaczona do nauki języka łacińskiego, a oprócz ruskich, znalazły się w kolekcji także polskie książki.

Oprócz zbiorów wspomnianej rodziny Józefowiczów czy Grzegorza Bernatowicza, sędziego w latach sześćdziesiątych (1766–1767)⁸⁹, nie znamy podobnych bibliotek tworzonych przez nację ormiańską. O zamiłowaniu do książek Bernatowiczów może świadczyć ekslibris. Franciszek Jaworski przypuszcza, że jeden z członków tej rodziny, Mikołaj, prawdopodobnie odziedziczył księgozbiór po przodkach⁹⁰. Tradycja kultury książki, zwłaszcza zbieractwa we wcześniejszym okresie w środowisku Ormian, pozwala sądzić, że to zamiłowanie trwało też w XVIII wieku. Naturalny proces polonizacji mieszczan obcych nacji postępował również poprzez książkę, aczkolwiek w niejednakowy sposób.

Aneks I⁹¹

Inwentarz pozostałych rzeczy [...] po śmierci Ś.P. nieboszczyka [...] Jędrzeja Lochmana, ławnika lwowskiego spisany dnia siódmego septembra Roku Pańskiego 1713 – – – –

Księgi

- [1] Loci communes sacri et profani in folio.
- [2] Historia o s. Józafacie in folio.
- [3] Żywoty świętych in folio.
- [4] Ewangelie polskie z kazaniami in folio stare.
- [5] Regestra po niemiecku pisane in folio.
- [6] Liber de elementis et descriptione orbis.
- [7] Woyna domowa in folio*.
- [8] Kazania x. Lorencowicza in folio.
- [9] Historya y żywot Jerzego Kastrjota.
Regestr rachunków kupieckich.
- [10] Livii Historici Decades tres in folio. [s. 1906]
- [11] Platonis Opera.
- [12] Xenophontis Opera.

⁸⁹ *Archiwum Akt Dawnych...*, t. 4, Lwów 1936, s. 35.

⁹⁰ F. Jaworski, *Lwowskie znaki biblioteczne*, Lwów 1908, s. 26.

⁹¹ Inwentarze księgozbiorów publikuje się bez zasadniczych zmian. Uzupełnienia od autorskie umieszczono w nawiasach kwadratowych. Większe opuszczenia oznaczono: – – – –.

- [13] Virgilli Opera in folio.
- [14] Flavii Josephi Antiquitatum Judaicarum liber in folio.
Manual in folio, w którym są różne processa spraw różnych.
- [15] Liber de arte bellica idiomate Germanico in quarto.
- [16] Gregorii Cnapii Societatis Jesu.
- [17] Odkrycie zdrań żydowskich.
- [18] Alkoran Machometow Polski.
- [19] Peregrynacja Radziwiłowa.
- [20] Zwierciadło roczne.
- [21] Życie św. Jana z Dukli.
- [22] Życie B. Jana Bożego.
- [23] Różne książki i panegiryki wraz oprawne.
- [24] Historia o schizmie Greckiey.
- [25] Horologium principum.
- [26] Metamorphosis Ovidii Polska.
- [27] Księga staroświezkim [!] drukiem pisana.
- [28] Formulare diversorum contractuum in quarto.
- [29] Historia Saracenicæ Caelii Augustini Curionis.
- [30] Parnassus poeticus.
- [31] Biblia Germanica.
- [32] Vocabula per alphabetum manuscripta.
- [33] Miłosierny Samarytan.
- [34] Proscenium vitæ humanæ.
- [35] Actus virtutum.
- [36] Liber de institutione iuventutis.
- [37] Liber architecturæ.
- [38] Cationale in octavo cum notis musicis.
- [39] Plinii Secundi Historia mundi. [s. 1907]
- [40] Książka o naśladowaniu Pana Chrystusa.
- [41] Smetii prosodia.
- [42] Zwierciadło przykładów.
- [43] Psalterz Dawidow wierszem polskim.
- [44] Stanislai Hosii Episcopi Varmiens[is] liber De expresso Verbo Dei.
- [45] Cationale Germanicum in duodecimo.
- [46] Orator peripatheticus.
- [47] Joannis ab Indagine de chyromantia liber.
- [48] Historiæ Germanico idiomate.
- [49] Joannis Barclay Argenis.
- [50] Lipsii monita.
- [51] Decreta sedis apostolicæ.

- [52] Delicye Włoskiej Ziemi.
- [53] Orator extemporaneus.
- [54] Rosocoronetum Marianum.
- [55] Officium B.V. Mariae.
- [56] Grammatica Piotrowscii.
- [57] Practica orationis mentalis.
- [58] Enchiridion meditationum in Festa D.N.J.C.
- [59] Philosophiae manuscripta.
- [60] Joannis Passeratii Orationes.
- [61] Hermani Busenbau T.M.
- [62] Liber astronomicus Germanicus et latinus in quarto.
- [63] Opuscula nobilium virorum.
- [64] Chronica Piasecii.
- [65] Compendium ferculorum.
- [66] Institutio seu Grammatica Linguae Polonicae.
- [67] Civilis conversationis liber.
- [68] Instructio bene meditandi Riccii.
- [69] De orthographia Liber germanicus.
- [70] Kantyczki pisane in quarto w czerwoney oprawie.
- [71] Catechismus Romanus.
- [72] Liber scriptus precatorius z klauzurkami srebrnemi. [s. 1908]
- [73] Sacrae sententiae propter ordinandos P. Januszowski**.
- [74] Livius Florus de gestis Romanorum.
- [75] Caelestis physiognomiae liber Joannis Baptistae Neapolitani.
- [76] Liber de arte pingendi Joannis Schefferi.
- [77] Nabożeństwo o s. Antonim pisane.
- [78] M.T. Ciceronis de natura Deorum liber.
- [79] Historia Polonica Salomonis Neugebaueri.
- [80] Konstytucye Jana III seymowe.
- [81] Liber numericus scriptus.
- [82] De morbis puerorum liber Joannis Chrzoszczeiowski.
- [83] Orator latinopoliticus alias praecepta rhetorica***.
- [84] Nabożeństwo wianka różanego.
- [85] Alvari liber.
- [86] Książka niemiecka pisana.
- [87] Liber de arte versificandi.
- [88] Andreae Fredro fragmenta.
- [89] Arytmetyka polska.
- [90] Dyalog niemiecki.
- [91] Obsidio Leopolis.

- [92] Arithmetica Latina.
 [93] Historia Justini.
 [94] Comes facundus in via Germanica.
 Pugillares złe in quarto
 [95] Interpretatio Macrobiani super somnium Scipionis.
 [96] Orator politicus Polski.
 [97] Phaenix Rhetorum.
 [98] Scintilla Divini amoris.
 Pugillares kamienne
 Pugillares pargaminowe
 [99] Respublica Hollandiae. [s. 1909]
 [100] Dares Phrygius.
 [101] Suada civilis.
 [102] Virgilio carmina.
 [103] Juvenalis Polski.
 [104] Practica vitae Christianae.
 [105] Curtii Historia.
 [106] Roberti Torneri orationes.
 [107] Homeri Odissea.
 [108] Officium Hebdomadae Sanctae.
 [109] Devotio ad s. Barbaram germanica.
 [110] Ovidii Nasonis Tristium liber.
 [111] Horatii Opus.
 [112] Thesaurus indulgentiarum.
 [113] Annales Taciti.
 [114] Theologia moralis podarta.
 [115] Jacobi Sannazarii de partu Virginis.
 Registr in 4to w pargaminie
 [116] Evangelium Germanicum.
 [117] Gemma x. Rączynskiego.
 [118] Paradisus animae Germanicus.
 [119] Compendium manuale **** Th. M.
 [120] Psalmi Paenitentiales.
 [121] Panegyris dicta Litterae ad immortalitatem.
 [122] Thesaurus poeticus.
 [123] Dies sodalis Mariani.
 [124] Devotio ad s. Judam.
 [125] Meditationes s. Augustini.
 [126] Panegyris Culmen gloriae dicta.
 [127] Liber Gallico-Germanicus de fortificatione urbium.

- [128] Cor sanctum Theophili Mariani.
 [129] Panegyris dicta Immortali[ta]s obligata.
 [130] Panegyris dicta Oneraria virtutum. [s. 1910]
 [131] Panegyris dicta Corona capitis aurei.
 [132] Panegyris dicata [!] Zielinscio Archieppo Leop.
 [133] Panegyris dicta Culmen gloriae et immortalitates Poloniae.
 [134] Dwie książki w sexternach nieoprawne Wieczera Pańska
 appellat[ae].
 [135] Panegyris dicta Parnassus sacer.

Archiwum Akt Dawnych..., nr 206, s. 1903–1918; (toż z niewielkimi zmianami):
 nr 207, s. 635–638.

* *Archiwum Akt Dawnych...*, nr 207, s. 635: „Officia Ciceronis cum commentario
 in folio”.

** *Archiwum Akt Dawnych...*, nr 207, s. 636: „ten jest x. instigatora capituly”.

*** *Archiwum Akt Dawnych...*, nr 207, s. 637: „manuscriptus”.

**** *Archiwum Akt Dawnych...*, nr 207, s. 637: „Compendium manualis Navarri
 Th. M.”.

Aneks II

Inwentarz dóbr [...] pozostałych po śmierci [...] Jana Stachurkiewicza Syn-
 dyka Miasta J.K. M[os]ci Lwowa do Urzędu od [...] Agnieszki Stachurkie-
 wiczowej, pozostałej Małżonki, podany, w Roku Tysiącnym Siedmsetnym
 Dwudziestym Szostym – – –

Xięgi in folio [s. 51]

- [1] Statuta polskie króla Zygmunta.
 [2] Statuta koronne.
 [3] Annales Poloniae Kochovii.
 [4] Statuta W.X. Lit[ewskiego].
 [5] Jo. Oinotomi iuris consulti.

[s. 52]

- [5a] Juris provincialis speculum Saxonum xiąg 2. Jedna z nich.
 [6] Jason de actionibus utilissimus juris studiosis.
 [7] Epitome canonum.
 [8] Arbitrium Jacobi Monachii bez tytułu.
 [9] Jus Regni Poloniae.

- [10] Speculum aureum advocatorum de jure.
- [11] Corpus iuris civilis.
- [12] Hugonis Donelli Juris consulti.
- [13] Julii Clari Patritii Aleksandrini Juris com. Opera omnia.
- [14] Praxis aurea Aloisii Riccii tomus 2dus.
- [15] Digestarum seu pandectarum lib. 28.
- [16] Andreae Tiraquelli.
- [17] Biblia polska.
- [18] Annales Baronii tomus 2dus.
- [19] Rerum criminalium praxes.
- [20] Tomus 2dus Juris R[eg]ni Poloniae.
- [21] Statuta Regni Poloniae Joannis Herburd [!].
- [22] Athanasii Kircherii Tomus 2dus.
- [23] Athanasii Kircherii Tomus 3tius.
- [24] Hi[gi]ni Augusti Tabularu[m] Liber.
- [25] Opus concionu[m] Mathiae Fabri xiąg Nro 3.
- [26] Pochodnia słowa Bozego x. Jana Krosnowskiego.
- [27] Thesaurus politicorum afforismorum [!] Chockieri.
- [28] Hostiensis aurea summa.
- [29] Proloquia Domestica P. Joannis Kraszewski Soc. J.
- [30] Luna in Caelo virtutum et honorum.
- [31] Dies natalis Nays. P. Marii Ossolinii.
- [32] Clavis regia sacerdotum.
- [33] Andreae Załuski episcopi Litera tom[us] 1mus.
- [34] Gregorii Cnapii Tomus 1mus.
- [35] Revelationes S. Brigittae.
- [36] Twardowski Władysławowi królowi polskim wierszem.
- [37] Diva virgo Carmelitana in arenis seu violeto.
- [38] Miecz sprawiedliwości Boskiej alias kazania X. Sienkiewiczza podczas Trybunału w Lublinie.
- [39] Pietas victrix.
- [40] Immortales Gratiae Regi Vladislao.

Xięgi in quarto [s. 53]

- [41] Enchiridion conclusionum et regularu[m] utriusque juris.
- [42] Petrus Georgius Toletanus de Jure.
- [43] Epitome Decretalium Petri a Lagone [?].
- [44] Georgii Adami Struven de juris prudentia.
- [45] Dissertatio inauguralis de jure facetiarum Joan. Vilhelmi.
- [46] Opuscula tam ecclesiastici q[uam] equestris ordinis Joan[nis]

Prochnicii.

- [47] Prawa hełminskie x.[?] Pawła Kuszewicza.
- [48] Theoremata Joannis Francisci Palladii Olivii.
- [49] Institutiones Juris canonici Joannis Pauli Lancelotti Perusini.
- [50] Sigismundi Scacciae Tractatus de appellationibus.
- [51] Porządek sądów y spraw prawa Maydeburskiego.
- [52] Processus iudiciarius bez początku y końca.
- [53] De jure belli et pacis.
- [54] Jus capituli.
- [55] Henr. Zoesii Jus canonicum.
- [56] Practicarum observationu[m] liber Andreae Gaili.
- [57] Processus iudiciarius ad praxim Fori spiritualis.
- [58] Conciones Rndi Roberti Bellarmini.
- [59] Bibliot[h]eca SS. Patr[um] Concionatoria.
- [60] Homiliae Catholicae Rndi Patris Joannis de Carthagea.
- [61] Conciones Rndi Patris Maximiliani Sand[a]ei de morte.
- [62] Novi conceptus in singulos dies Quadragesimae Petri Bessei.
- [63] Paradisus Sponsi et Sponsae Joannis David.
- [64] Firmamentu[m] Simbolicu[m] de B.V. Mariae.
- [65] Biblia Łacińska.
- [66] O cieplicach we Szkle xiąg trzy.
- [67] Rndi Patris Didaci Nisseni abbatis opera omnia.
- [68] Splendores Hierarchiae politicae et ecclesiasticae.
- [69] Cathena Biblica.
- [70] Stromata Conceptioni Immaculatae sacrata.
- [71] Natalis Comitit Mytologiae.
- [72] Liber Adagiorum Cnapii e Soc. J.
- [73] Joannis Ravisii.
- [74] Xięga grecka.
- [75] Emblemata bez tytułu.
- [76] Gregoriana super novu[m] Testamentum starym drukiem.
- [77] Praxis episcopalis.
- [78] Trybunał ss. oo. Greckich.
- [79] Vitae virorum nobilium. [s. 54]
- [80] Nucleus Cop[p]est[ei]ni[i] Bessei.
- [81] Emblemata.
- [82] Aurea praxis.
- [83] Richardi Arsdech[ini] Theologi[a] tripartita.
- [84] Tullii Ciceronis Opera omnia.
- [85] Horologium principum.

- [86] Kazania xiędza Groza Fabricjusza Soc. J.
- [87] Officia propria sanctorum.
- [88] Theoremata de Sanctissimae Eucharistiae sacramento.
- [89] Gesta Vladislai III Regis Poloniae.
- [90] Defensio S. Orientalis ecclesiae contra haereticos.
- [91] Titus Livius.
- [92] Commentarium de ortu et interitu Aristotelis rerum naturalium.
- [93] Praxis prudentiae.
- [94] Nova Gigantomachina [!] contra S. Imaginum a s. Luca depicta.
- [95] Victor et Victus Vincentius Corvinus Gosiewski.
- [96] Kamień przeciwko kamieniowi to jest refutacya.
- [97] Symbolica vitae Xsti Meditatio.
- [98] Breviarium Antiquu[m].
- [99] Theatru[m] Historicoru[m].
- [100] Echo salutis aeternae.
- [101] Binarius Haleccianus [!].
- [102] Vitae archiepiscoporum Haliciens[ium].
- [103] Practicae observationes Andreae Gaili bez kompatury.
- [104] Ogród liliowy y życie S. Stanisława.

Xiążki in 8vo

- [105] Plutarchi Heronensis moralia.
- [106] Summa de exemplis et rer[um] similitudinibus.
- [107] Apophtegmata Licostenis.
- [108] Sermones Domini securi.
- [109] Commentaria ad regulas Juris cano[nici] Petri Peccii.
- [110] Novu[m] Lexicon utriusque Juris varior[um] authoru[m].
- [111] Regale sacerdotium.
- [112] Haereticu[m] quare per catholicu[m] quia.
- [113] Justiniani Imperatoris Institutionum liber.
- [114] Politica Joannis Altusii.
- [115] Vitae pontificum Romanoru[m].
- [116] Quadripartitae conciones P. Grodiccii Soc. J. [s. 55]
- [117] Conciones cu[m] evangeliis bez tytułu.
- [118] Promptuarium catholicum.
- [119] Annus caelestis.
- [120] Pia desideria.
- [121] Orationes devotissimae.
- [122] Logicae sistema harmonicu[m].
- [123] Primae Homiliae Quadragesimales.

- [124] Genialium Liber.
- [125] Commentarium rerum in Orbe gestarum.
- [126] De republica ecclesiastica.
- [127] Orationes funebres.
- [128] Homiliae in Evangelia Feriaru[m] Quadragesimae.
- [129] D. Haimonis episcopi concionu[m] pars aestiva.
- [130] Gasparis San[c]hesz conciones quadragesimae.
- [131] Lucas de Linda descriptio orbis.
- [132] Juris prudentia institutio.
- [133] Didaci quadragesimae conciones.
- [134] Thaumaturgus mathematicus.
- [135] Conciones Bessei.
- [136] Scrutinium sacerdotale.
- [137] Novellae constitutiones.
- [138] Conciones Joannis Osorii Soc. J.
- [139] Speculum boni magistratus.
- [140] Gorscii Commentari[orum] artis dialecticae lib 10.
- [141] Artis notariatus sive tabellionum.
- [142] Regulae Juris authore Stanislai Kochowski.
- [143] Monticulus de Inventario Haeredis.
- [144] Fama polska.
- [145] Institutionum dialecticarum lib. 8. Fonsecae.
- [146] P. Schalli Soc. J. de Progressu Fidei Orthodoxae in Regno Chinen[si].
- [147] Iustiniani Institutiones.
- [148] Speculu[m] Magnu[m] episcoporu[m] canonico[rum].
- [149] Cathegismus [!] [=Catechismus] Romanus.
- [150] Enchiridion piarum meditationum.
- [151] Amor divinus Caroli Scribani.
- [152] Thesaurus precum.
- [153] Razae libellus de peste.
- [154] Liber de processu Judiciario Juris Civilis.
- [155] Confessio et instructio Idiotae.
- [156] Eborensis exempla. [s. 56]
- [157] Sermones aurei de B.V. Maria.
- [158] Merembergus [!].
- [159] Viator Christianus.
- [160] Epitome phisicorum.
- [161] Novu[m] Jesu Christi Testamentum.
- [162] Rosocoronetum Marianu[m].

- [163] Barclavii liber.
- [164] Primum instans Marianum.
- [165] Cicada Rithmica.
- [166] Decor Litaniarum.
- [167] Dares Phrygius de Bello Troiano.
- [168] Gemma antiquioru[m].
- [169] Ravisii Textoris dialogi.
- [170] Paradisus precum.
- [171] Emblemata Marii Suecii.
- [172] Libellus Sodalitatis.
- [173] Farago precum sacrarum.
- [174] Paradisus caelestis.
- [175] Exercitia theologica Lucae Pinelli.
- [176] Mancipium Mariae.
- [177] Opus Frosardii.
- [178] Liber anagrammatu[m] pro immaculato ortu B.M.V.
- [179] Lux animae ad perfectione[m] anhelantis.
- [180] Florus Germanicus.
- [181] Compendium manualis Navarri.
- [182] Pia Hilaria Angelini Gas[a]ei.
- [183] Fasti sanctorum.
- [184] Scrutinium unicae veritatis.
- [185] Pia exercitia precationu[m].
- [186] Enchiridion locorum.
- [187] Fasciculus Reginae caeli.
- [188] Vox turturis.
- [189] David contritus.

Xiążki naymnieysze

- [190] Epigrammata Bernardi Bachursii.
- [191] Orationes devotae.
- [192] Lucanus.
- [193] Amicus Fidelis. [s. 57]
- [194] Institutio vitae ad exemplum Christi.
- [195] Meditationes s. Augustini.
- [196] Tractatus Henrici de virginitatis Jure novus et jucundus.
- [197] Seneca.
- [198] Pacta Hagiophiae.
- [199] Scintillae Divini amoris.
- [200] Officium purissimae virginis Mariae.

- [201] Beneficia Praedicatoribus a D. Virgine collata.
- [202] Gladius Simeonis.
- [203] Vita servi Dei Kadłupkonis [!].

Archiwum Akt Dawnych..., nr 210, s. 51–57.

Bibliografia

ŹRÓDŁA

- Centralne Państwowe Archiwum Ukrainy we Lwowie (CPAHUL), zespół (fond) 52 – Magistrat miasta Lvova, opys 2, sprawa: 86, 99, 101, 206, 207, 210, 212, 245, 343, 345, 354, 362, 363, 365, 366, 371, 482, 501, 503, 679.
- Biblioteka Jagiellońska (BJ), Przyb. 72/60 (papiery po W. Łozińskim).
- Repozytorium Biblioteki Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej, [online] <https://rep.up.krakow.pl/xmlui/bitstream/handle/11716/10205/AF146--04> [dostęp: 20.06.2024].

OPRACOWANIA

- Album civium Leopoliensium. Rejestry przyjęć do prawa miejskiego we Lwowie 1388–1783*, t. 1–2, wyd. A. Janeczek, Poznań–Warszawa 2005.
- Album studiosorum Universitatis Cracoviensis*, t. 4, ed. G. Zathey, adiutus H. Barycz, Kraków 1950.
- Archiwum Akt Dawnych Miasta Lwowa*, A. Oddział staropolski, oprac. K. Badecki, t. 3–4, Lwów 1935–1936.
- Bednarski Stanisław, *Dzieje kulturalne jezuickiego kolegium we Lwowie w XVIII wieku*, „Pamiętnik Literacki” 1936, z. 1.
- Borek Piotr, *Jan Tomasz Józefowicz i jego „Lwów utrapiony in anno 1704 albo dyjaryjusz wziętego Lwowa...”*, w: tegoż, *Szlakami dawnej Ukrainy. Studia staropolskie*, Kraków 2002.
- Cariowa Natalia, *Przegląd ukraińskiej literatury do historii Lwowa w ostatnim 50-leciu*, w: *Kraków–Lwów. Książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku*, t. 5, red. J. Jarowiecki, Kraków 2001.
- Charewiczowa Łucja, *Historiografia i miłośnictwo Lwowa*, Lwów 1938.
- Charewiczowa Łucja, *Lwów na przełomie XVII i XVIII wieku*, w: *Studia z historii społecznej i gospodarczej poświęcone prof. dr. Franciszkowi Bujakowi*, Lwów 1931.
- Estreicher Karol, *Bibliografia polska*, t. 12–34, Kraków 1882–2000.
- Fritz Józef, *Księgi lekarskie w lwowskich zbiorach XVI–XVII wieku*, Lwów 1928.
- Gębarowicz Mieczysław, *Jan Andrzej Próchnicki (1553–1633). Mecenas i bibliofil. Szkic z dziejów kultury w epoce kontrreformacji*, Kraków 1980.
- Gwóźdź Jolanta, Edward Różycki, *Druki XVI wieku w zbiorach Biblioteki Katedralnej we Lwowie*, Warszawa 2008.
- Ісаєвич Ярослав, *Українське книговидання. Витоки, ровиток, проблеми*, Львів 2002.
- Jaworski Franciszek, *Lwowskie znaki biblioteczne*, Lwów 1908.
- Jędrzejowska Anna, *Książka polska we Lwowie w XVI w.*, Lwów–Warszawa 1928.
- Капраль Мирон, *Національні громади Львова XVI–XVIII ст. (соціально-правові взаємини)*, Львів 2003.
- Kapral Myron, *Urządnicy miasta Lwowa w XIII–XVIII w.*, „Spisy urzędników miejskich z obszaru dawnej Rzeczypospolitej, Śląska i Pomorza Zachodniego”, t. 7: *Ziemie ruskie*, z. 1: *Lwów*, Toruń 2008.
- Katalog starych druków Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Polonika wieku XVII*, t. 8, oprac. W. Tyszkowski, Wrocław 1996.
- Koźmiński Stanisław, *Słownik lekarzów polskich*, Warszawa 1883.
- Kotula Rudolf, *Właściciele rękopisów i starodruków zbiorów wielkopolskich Z. Czarnieckiego mieszczących się obecnie w „Baworovianum” we Lwowie*, Lwów 1929.
- Kurdybacha Łukasz, *Księgarnia Ignacego Hebanowskiego we Lwowie. 1704–1715*, w: tegoż, *Pisma wybrane*, t. 3, wyb. J. Miąso, Warszawa 1976.

- Lewański Ryszard Kazimierz, *Bibliotheca Nationis Polonae na Uniwersytecie Padewskim. Część 1*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 1995, R. 45.
- Lewański Ryszard Kazimierz, *Biblioteka Nationis Polonae na Uniwersytecie Padewskim. Część 2*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 1996, R. 46.
- Łacina jako język elit, red. J. Axer, Warszawa 2004.
- Łoziński Władysław, *Patrycjat i mieszczaństwo lwowskie w XVI i XVII wieku*, Lwów 1902.
- Лильо Орест, *Заповіт та посмертний опис майна Гертруди Барбари Оброцької*, Львів: місто-суспільство-культура, за редакцією Мар'яна Мудрого, Львів 1999, s. 183, 188–190.
- Mikołaj z Mościsk, *Akademia pobożności*, Kraków 1628.
- Paszkiewicz Urszula, *Catalogus catalogorum. Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej od XVI wieku do 1939 roku. Spis scalony, poprawiony i uzupełniony*, t. 1–2, Warszawa 2015.
- Pawlak Marian, *Studia młodzieży z Rzeczypospolitej w Lipsku w dobie unii polsko-saskiej*, w: *Kultura literacka połowy XVIII wieku w Polsce. Studia i szkice*, red. T. Kostkiewiczowa, Wrocław 1992.
- Puchalski Jacek, *Przegląd badań nad historią bibliotek i bibliotekarstwa w Polsce z lat 1945–2015*, „Roczniki Biblioteczne” 2016, R. 60.
- Różycki Edward, *Alembekowie i ich księgozbiory. Z dziejów kultury umysłowej mieszczaństwa lwowskiego okresu renesansu i baroku*, Katowice 2001.
- Różycki Edward, *Bibliopole, kupcy, kramarze w świecie książki. Do dziejów handlu książką we Lwowie w XVIII wieku*, „Roczniki Biblioteczne” 2024 [w druku].
- Różycki Edward, *Inwentarz książek lwowianina Ludwika Waleriana Alembeka z 1704 roku*, „Roczniki Biblioteczne” 1996, R. 40, z. 1–2.
- Różycki Edward, *Inwentarz księgozbioru mieszczańskiej rodziny ze Lwowa z 1648 r. Przyczynek do historii cen książek*, „Roczniki Biblioteczne” 1997, R. 41, z. 1–2.
- Różycki Edward, *Książka polska i księgozbiory we Lwowie w epoce renesansu i baroku*, Wrocław 1994.
- Różycki Edward, *Księgozbiór Rady Miasta Lwowa w okresie staropolskim*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia” 2013, t. 11.
- Różycki Edward, *O drukarni Jakuba Mościckiego 1670–1674*, „Roczniki Biblioteczne” 1980, R. 24, z. 2.
- Różycki Edward, *O dziele Urszuli Paszkiewicz „Catalogus catalogorum. Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej od XVI wieku do 1939 roku. Spis scalony, poprawiony i uzupełniony”*, „Roczniki Biblioteczne” 2016, R. 60.
- Różycki Edward, *Oprawy ksiąg archiwalnych źródłem do historii bibliofilstwa (na przykładzie b. województw podolskiego oraz ruskiego Rzeczypospolitej)*, „Roczniki Biblioteczne” 1978, R. 22, z. 3–4.
- Różycki Edward, *Zainteresowanie Orientem we Lwowie i na Rusi Czerwonej w świetle inwentarzy bibliotecznych z XVI–XVIII w.*, w: *Ślady lektury*, red. J. Lyszczyna, Katowice 2012.
- Różycki Edward, *Z dziejów rozpowszechniania książek przez Szkotów i Włochów na pograniczu polsko-ruskim w XVI–XVII w. (ze szczególnym uwzględnieniem Lwowa, Zamościa i Lublina)*, w: *Scientia nihil est quam veritatis imago. Studia ofiarowane Profesorowi Ryszardowi Szczygłowi w siedemdziesięciolecie urodzin*, red. A. Sochacka, P. Jusiak, Lublin 2014.
- Rusińska-Giertych Halina, *Kultura książki polskiej we Lwowie w okresie oświecenia*, Wrocław 2018.
- Skoczek Józef, *Lwowskie inwentarze biblioteczne w epoce Renesansu*, Lwów 1939.
- Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających*, t. 5, red. J. Derwojed, Warszawa 1993.

To the History of the 18th Century Lvov Intellectual Culture (Old Polish Period). Middle-Class Book Collections and Their Users

SUMMARY

In the 18th century Lvov, unlike previously, new grand book collections failed to be created. Descendants of private libraries' owners still used ancestors' prints, especially when next generations were trained in the same profession, and when they passed away, the books were moved to their relatives or sold to other people interested. In this situation, at least a part of the collection remained at the disposal of users within the borders of the city. The arrival of medical doctors trained in the West with their collections of professional books was at the same a transfer of knowledge on the European level. The shaping of specialist medical skill was influenced not only by the studies abroad, but also, to a great extent, by handbooks of medicine and other medical publications written by university professors.

KEY WORDS

private libraries, middle class, 18th century book collecting, book culture